Božić 2008.-9
Čabrić - Čabrić 29

Ivša Bošnjak-Dragovački

NOVELE IZ SLAVONIJE

(ŠOKCI I ŠIJACI)

Ivša Bošnjak-Dragovački

Novele iz Slavonije

Tipovi i karakteri

ADVOKAT
VLADIMIR PRESEČKI
SAMOBOR KRAJ ZAGREBA
TELEFON BR. 12
93

Tisak štamparije „GAJ", Zagreb, Martićeva ulica 2

„Majstor“ Gjuro

Jednoga dana osvanuo je u našem selu, i nastanio se, sa ženom i djetetom, u jednoj sobici neke stare drvenjare na kraju sela.

Tko je, šta je, odakle je?

Nije nitko znao.

Ljudi su pitali dan, dva, tri, a kad nisu dobili odgovora, prestali i pitati, i brinuti se za nj. Čuli su, da se zove G j u r o, vidjali su ga, i sama, i sa ženom, po raboti na poljima, — i njima je to bilo dosta.

A šta bi si čovjek sa svačim tr'o glavu! Saznati će se . . .

A Gjuro je prolazio selom mirno, ozbiljno; nazivao Boga i ljudima i ženama, i starijim od sebe, i mladjim, i ponašao se uopće kao i svaki drugi, koji se tu rodio, ili već s davna naselio.

I običnim, radnim danom, hodao je on čist i uredan, a svecem i nedeljom došao bi među ljude bolje opremljen, nego l' ikoji gazda u selu.

A to je — ponekim — domaćim ljudima postajalo kô malo i zazornim, i počeli su ga radi toga, kadikad, onako iskosa, i mrko poglédati.

»Glè, slipca«!*) govorili su ... »I to ti se, brate, nosi kô kakvi majstor!« ...

I bio je — »m a j s t o r «. — — —

Nedugo iza toga, kako se Gjuro nastanio u našem selu, došao sam ja kao študent na raspust (ferije) kući.

Dakako, prva riječ, što sam je čuo, bila je — Gjuro.

Moji »šokci« su se, istinabog, na oko već prestali interesirati za toga »tajinstvenoga« čovjeka, ali im je on ipak, htjeli, ne htjeli, kô usprkos, svako malo dolazio na jezik.

Mà, samo kad bi znali, — odakle je? ... I zašto je baš k njima, u njihovo selo, zabasô?

A Gjuro je znao, on je to dobro opažao, šta njima kopa po mozgu, ali je šutio; šutio, i radio svoj posao.

A u tom njegovom mirnom radu, u onoj skoro pretjeranoj zbilji, činio se on njima nekako velik, dostojanstven, i svijet ga malo po malo stao rešpektirati; i nije se gotovo usudio upuštati se s njime ni u razgovore, kojih on sam nije htio načinjati ...

Nakon par riječi, što sam ih jednom zgodom izmijenio s tim čovjekom, ja sam dakako odmah znao, odakle je. Vidjelo se na prvi mah po njegovom izgovoru, da je bio sin kršne Like. A odavalo ga je, osim toga, i njegovo prezime. Zvao se Bićanić. — — — —

Jedne večeri došao Gjuro k nama — kô bajage — po nekakvom poslu. A ja sam odmah slutio, da je

*) slipac (ikavski) — slijepac, prosjak, veliki siromak.

on došao zapravo k meni; sigurno u nadi, da će mu poći za rukom, da navrne, kako, razgovor na nešto, što je njega zanimalo; i što je mislio od mene saznati.

Zapreo se divan o svemu i svačemu; i nisam siguran, da li smo se dotakli i one stvari, koja je njega interesirala. Opazio sam medjutim, da je na momente postajao nekako življi, veseliji, razgovorniji. A u takvim zgodama znale su mu se oči raširiti, zaiskriti, kô u mačka, kad po noći lunja oko kuće, i traži, gdje bi šta nanjušio, i ukrao. Ali ta je promjena svaki puta potrajala tek kratak čas, a onda je postajao opet onaj stari, ozbiljni, dostojanstveni Gjuro. — — —

Noć je bila već dobrano poodmakla, a mi smo još uvijek sjedili na dvorištu pred kućom, kako i gdje je tko znao, i bolje se smjestio.

Iz daljine dopirala, na prekide, do nas mukla pjesma seoskih momaka, koji su sjedili negdje pod kakvim plotom, ili pod dudom, i u vedrim šalama, i u pjesmi, tražili, i nalazili, olakšicu za teški, danji rad, i sunčanu pripeku.

Sa pokošenih livada čulo se, ovda onda, sad jasnije, sad tiše, podvikivanje i vrisak obijesnih konjara, koji su ondje pasli konje, i pazili na njih, da ne odu u kvar. Uz šale i dosjetke kominjali su i čistili lagano, lijeno, kô da im se ne će, sa hrpe pečenjake, što su ih bogzna na čijoj oranici, onako po mraku, i bez biranja, nakidali, i nalomatali, više iz mladenačke obijesti, nego li iz kakove potrebe, koje ni nije bilo. I zbog tih nekoliko kukuruza naložili su, nakr-

vali, toliku vatru, da bi se uz nju i vol mogao ispeći. A kad je vatra već malo jenjala, i žar prestao járiti po licu, i golim cjevanicama, polegli su uokolo nje, povaljali se, i poiskretali, kao velike, zrele, bundeve, među svojim vriježima, po krumpiru, ili u kukuruzu.

Miris ljetne noći godio je ne samo meni, nego i ostaloj čeljadi, koja, umorna i izmučena od danjega posla, običaje ići rano na počinak, pa ni ne zna, ni ne sluti, kakvih sve užitaka zna da pruži jedna ovakova tajna, tiha, ljetna noć, pogotovo, kad ju još provejava blag vjetrić sa visokih, bosanskih planina.

I ta opojnost te noći sve nas u jedan čas kô nekako zanijela, smutila, rekao bih: upravo kô uljuljala u neki mili, slatki, nježni drijemež, kad svaka riječ zamire na ustima, a vjedje se i proti volji počinju da sklapaju.

I u tom času, dok je još trajao ovaj kratki muk, javi se na jednom Gjuro:

»Čujete li, gospodine?«

Njegov glas, mà da je bio miran, blag, mekan, u onom polusnu, u koji smo se svi, na čas, zanijeli, izašao je nekako oštar, rezak, i mi smo se na jeku toga glasa svi brečili, trznuli, kô da nas je tko iznenada polio hladnom vodom. A ja sam mu odgovorio:

»Čujem, Gjuro«.

»Mà, ovaj, eto... kako da samo...« počeo je on, a nikako da mu prava riječ dodje u usta..., »došao sam, eto... da Vam kažem... ako bi Vam,

možda, što ustrebalo, 'oć'mo reć': jal' da Vam se šta pokvari, il' podere... pa eto... da sam ja tu...«

Moram priznati, da me se ova, doista lijepa, gesta jednog siromaška, koji je pred kratko vrijeme došao amo, medj' tuđe ljude, u strani svijet, vanredno dojmila, i baš sam počeo smišljati, kako da mu što ljepše i prijaznije odgovorim, kad se javio glas moga oca:

»A u m i j e š li ti šta, baj' Gjuro?«

U tom pitanju bila je izražena sva dvojba, sve nevjerovanje čovjeka seljaka, koji nije mogao da shvati, da bi ovaj »došljo«, koji nije ništa bolji od njih, »šokaca«,*) graničara, mogao nešto više znati, nego li oni znaju.

»Umijem«, odgovorio je on na to glasom, koji te je uvjeravao, da je taj čovjek svjestan onoga, šta govori. «I — m n o g o u m i j e m«...

*

I nije potrajalo dugo, kad mi se desila prilika, da iskušam to Gjurino umijeće, i vještinu. — — —

Djak, kad dodje na ferije kući, liči u mnogom na mlado ždrijebe, kad ga puste iz štale na dvorište, da se malo protrče.

Tu čovjek može da se nauči, šta znači, i vrijedi »sloboda«, kad prispodobi ono mirno i ozbiljno ždrijebe u štali, kraj matere, i onoga živoga djavol-

*) Ne samo svijet iz Baranje, nego i onaj iz dol. Slavonije, i Srijema, naziva se rado »**Š o k c i m a**«, a onaj kraj »**Š o k a d i j o m**«.

ka, kad ga pustiš van, u prostrano dvorište. Šta taj sve ne spravlja!

Baš taki, eto, bio sam i ja. Nigdje mira. Nigdje mjesta u kući.

Tu beskrajne šume, pune divlje romantike, sa nebrojenim izvorima po gudurama, kamo nikada sunčane trake ne dopiru; tamo opet guste šikare, rodne kupinama, lješnjacima, i divljim kruškama. Onamo, prema jugu, protegle se neizmjerne čaire,*) šarolike i ubave sa svojim mnogobrojnim gustim džbunovima i grmečcima, koji te neodoljivom silom privlače, i mame, u svoju debelu hladovinu.

A sred polja, zasijanih žitom i kukuruzom, vijuga se, i smijucka, srebrenasta, mala Orljava, na glasu sa svojim izglednim, kô labud bijelim, mlinovima, koji ti se razasuti, onako na gusto, po onim širokim poljanama, pričinjaju izdaleka kao kakove sredovječne kule, ili manastiri.

A sve je to puno neke posebne draži, zasebnog čara . . .

I djak u sve to, kak' ono se kaže, hoće da »zabode svoj nos«.

Danas na redu lov, sutra kupanje, prekosutra branje lješnjaka, ili bolje rečeno: naganjanje siromašnih vjeverica, tih milih životinjica, koje su se, neboge, žurile, da napune svoja duplja, i opskrbe se na vrijeme sa hranom za dugu zimu.

A ne smije da se propusti ni pecanje riba, a još manje lov na rake, kojih su bili puni naši brdski po-

*) čaire — livade.

toci, i koje smo mi iz bajera*), ispod žila, onako, po »šokački« — rukama izvlačili.

I na sve je to djak morao da dospije, i ne samo jedanput. — — —

Za ono vrijeme nije u djakâ, bar sa sela, bila još »moda«, da bi imali i po više pari cipela. Bog daj i jedne! A i te jedne nisu došle na ferije iz grada nove.

Nije prema tomu bilo nikakovo čudo, da su i one moje, što sam ih donio kući, za kratko vrijeme zatrebale svoga doktora.

I tu je sad G j u r o imao da stupi u akciju.

I stupio je . . . I zadivio nas.

Popravak je bio tako dobro izveden, da ga ni jedan pravi, izučeni »šuster« ne bi bolje izvršio.

Gjuro je bio duboko uvjeren, da će njegov posao proizvesti na sve nas u kući ugodno iznenadjenje, pa je za to i donio on sâm cipele k nama, a nije ih htio poslati po mom bratu, koji ih je k njemu donio, i cijelo vrijeme tamo, dok ih je on popravljao, u njih, ili bolje rečeno, u njega, buljio.

On je htio da sâm, osobno, pribiva pohvalama njegova djela, i da sâm u našim očima čita ono pravo, istinsko i iskreno oduševljenje.

Pa doista ga je i čitao. I bio je, vidio sam, sa svojim p r v i m uspjehom posve zadovoljan, pače i ganut.

Plaće za svoj posao nije htio primiti nikakove.

*) bajer — obala potoka, rijeke.

»Tà, šta to!« rekao je ... »Manite!« pridodao je na odlasku, i odmahnuo rukom. »Drugi put; kad bude više.« — — —

Za par dana prošao sam rano u jutru mimo kuće, u kojoj je stanovao Gjuro.

Sjedio je već na tronošcu, i popravljao nekakav stari, šareni kišobran.

»Ohò, Gjùro«, rekoh mu, »zar se Vi i u taj posao razumijete?«

»U sve pomalo, gospodine«, odgovorio je on, i nasmijao se nekako veselije, zadovoljnije, nego l' prije.

Ii od tog doba vidjao sam ga gotovo dnevno, sad u ovoj, sad u onoj kući, a svaki put na d r u g o m poslu.

Po raboti*) nije više hodao, ni on, ni žena.

I ne bi dugo, pronio mu se glas u cijeloj župi.

Al' s tim glasom dodje i poziv k općini, na »leport«.**)

Tužili su ga zidari i stolari iz općine; dopro im je do ušiju glas, da on radi poslove, kojih nije izučio, i za koje nema zakonskoga ovlaštenja. A to je, dakako, njima na štetu.

Na odredjeni dan došao je Gjuro na općinu, i prijavio se s pozivom kod bilježnika.

Došli su i prijavitelji; njih pet, šest.

*) rabota — p o l j s k i rad.
**) leport (od njem. »Raport«) — preslušanje. (Spomen na »graničarsku« upravu — kumpaniju).

Stali ljudi, pa gledaju; gledaju jedan drugoga, pa Gjuru, pa opet jedan drugoga, i nekako kô da ne znaju, jesu l' to oni, budni, trijezni, il' su možda p'jani, il' u snu.

A i bilježniku se nekako činilo, kô da ni on »nije kod kuće«.

Ovo neugodno ogledavanje, i sve veća zbunjenost, u koju su svi zapali, potrajali su kojih pet minuta.

Gjuro je sve to vrijeme gledao u bilježnika; mirno, ravnodušno, bez ijednog treptaja, ili trzaja.

I to hladno, mirno njegovo gledanje kô da je dozvalo bilježnika k sebi; i on je, uperivši u čovjeka pred sobom svoj službeni, strogi pogled, stavio naglo na nj pitanje:

»I to ste — Vi ... ?«

»Pa dà, ja ... da tko?« odgovorio je nešto življe Gjuro.

»Mà, Vi ... Bićanić, iz D ..... m a j s t o r ...?« nadopúnjao je bilježnik.

»Aj'te, gospodine!« naškubio se na to Gjuro, i odmahnuo obadvjema rukama.» Ne pravite sprdnje iz siromaka čovjeka! ... P r o s j a k, a ne majstor!... Zar ne vidite, k a k a v sam?! ... Je l' o v a k o izgledaju kod vas m a j s t o r i ?« ...

I doista, vanjština Gjurina, kakav je bio ovoga momenta, odavala je sve prije, nego li »majstora«, obrtnika, za kakvog su ga, prema onim doprlim glasinama, kako prijavitelji, majstori, tako i bilježnik, držali.

Mršavo, dosta dugo tijelo, pokrivale su nekakve tralje, sašite iz grubih, konjskih pokrovaca. To jadno, traljavo, »odijelo«, ako mu i smijemo dati ovaj naziv, bilo je tako zamazano, i poderano, da ga valjda ni zadnji prosjak ne bi htio navući na se ni po najčičoj zimi. Kroz okorjele, poderane opanke virili su mu crveni, debeli palci, dok je u desnoj ruci držao nekakav oklapljeni, masni, i poderani šešir, kojeg je bez sumnje pokupio sa nečijeg smetišta.

Ovakav je, eto, stajao »majstor« Gjuro pred svojim »sudcem«, i tužiteljima.

Na ove riječi uzvrpoljio se bilježnik na svom stolcu. Nije znao taj čas, šta da još pita ovoga čovjeka, koji je, činilo se, govorio živu istinu.

I zato je bacio kradom, iskosa, pogled na prijavitelje, da vidi, šta će oni na to. No ovi su se poklapili, kô i onaj Gjurin šešir, i šutili. Bilo ih je stid.

Čas, dva, kosio je bilježnik još okom, — sad po Gjuri, i prijaviteljima, sad po prijavi, koja je pred njim, na stolu, ležala, a onda je, naglo, uzdigao glavu, pogledao još jednom Gjuru, oštro, pronicavo, i dao mu kretom ruke znak, da može otići. — — —

*

Poslije ovoga »suda«, koji se ubrzo pročuo na sve strane, pukla je Gjuri u narodu »slava«, kao malo kom. I ne samo medju graničarima, nego i u samoj »pauriji«,*) koja je nedaleko od našega sela već počinjala.

*) paur (od njem. »Bauer«) — seljak. »Paurija« — bivši »provincijal«.

Neuki narod tumačio je taj »sud«, dakako, po svoju.

Ne znaju ljedi, da i u ovim stvarima mora da vlada nekakvi zakon; i da ne može da radi, tko šta hoće.

»Mi svoje poslove dajemo, komu mi hoćemo«, govorili su; »i tko je jeftiniji... Tà nismo mi, valjda u gradu!«

A prefriganac Gjuro slušao je ovakove i slične ispade narodnoga ogorčenja, pa bi kad tad samo znao tek onako nehajno da dobaci:

»Ne dadu sirotinji živit'.... eto, šta je!« — —

I domala imao je Gjuro posla, da mu ni dvadeset ruku ne bi bilo dosta. I odasvud, iz svih sela, htjeli su ga, što no riječ: rastrgati...

U našim manjim selima ima vrlo malo, ili nikako, obrtnika, i za čovjeka Gjurina kova, koji se razumio u sve selske potrebe, našlo se posla na pretek.

A on je sada, poslije »suda«, počeo nekako sigurnije, otvorenije da istupa, nego prije. I č u l o ga se više, nego dosada.

Danas si ga vidio na jednoj kući, gdje joj popravlja krov. Sutra, eno ga već kod susjeda, i okiva prozore, što mu ih je načinio. Dan, dva, iza toga nosi na ledjima novi kotač od kola, što ga je zgotovio kod kuće prema naručbi i mjeri. Čas za tim već ga čuješ, kako zapovijeda ljudima oko nekog bunara, u koji se on spušta, da ga očisti.

Čudo, kažem! Ne možeš da vjeruješ, — a ipak moraš. Taj čovjek je razumio — s v e.

On je bio »šuster«, opančar, zidar, pokrivač, stolar, pećar, drotar, kišobranar, urar, bunardžija, tesar, kolar, i , Bog ti ga pitaj, šta sve ne.

A u svim tim zanatima bio je podjednako vješt, podjednako spretan, da se čovjek na koncu u čudu pitao: pa koji je, k vragu, od tih zanata taj čovjek izučio; i da li je uopće kojega učio?!

I o d a k l e sve to zna?! . . .

To je pitanje mučilo sve selo; nè, lažem; s tim pitanjem bavio se cio kraj: i graničari, i pauri.

Govorkalo se svašta, kao što se već zna u ovakovim slučajevima svega naklapati. Šaptalo se sad ovo, sad ono, kako je već običaj na selu, ali iz svih tih naklapanjâ i šaputanjâ nije se izleglo ništa ozbiljna, ni pametna, u što bi se moglo vjerovati.

Na jednom se od nekud p r o č u l o, a nije se moglo saznati, odakle, da je sve to Gjuro naučio u k a z n i o n i, u Lepoglavi.

Ubio je, kažu, čovjeka, i odsjedio radi toga pet godina tamnice; i za to vrijeme, kako je bio čovjek razuman, naučio sve to, što sad zna.

Bilo je čisto nevjerojatno, da bi to mogla biti istina.

Gjuro! . . . Taj mirni, trijezni, čestiti čovjek! . . . Pa on — da bi mogao nekoga u b i t i! . . . Glupost!

No glupost ovamo, glupost onamo, al' poslije ovih glasina počeo se svijet ipak nekako t u d j i t i od Gjure.

Nije, da mu je to pokazao o n a k o, kako to znadu iskazivati gradski ljudi, kad nekoga »preziru«,

ili makar samo i »bagateliziraju«, nego nisu prema njemu bili više onako prijazni, i susretljivi, kao do toga časa.

Kao da su z a z i r a l i od njega . . .

Jer naš Slavonac, »šokac«, nije baš na sve tako jako »osjetljiv«, kô, tobože, druga, što su, njegova braća.

On nije bio nikada farizej, pa za to i ne »zamjera« čovjeku baš »svake trice«.

»Pa l j u d i smo!« — kaže. »A dok je ljudi, bit' će i grijeha!«

On se otkreće og konjokradice, lopova; pa palikuće; al' najviše od — u b o j i c e. Tu je nekako najosjetljiviji.

»Mani belaja!« kaže graničar. »Neka, brate, krade, neka pali; svem' se tomu dade pomoć'; samo neka n e t u č e, ubio ga Bog!« . . .

Gjuro je primijetio ovu p r o m j e n u u narodu, saznao je i za glasine, koje su se o njemu širile, i u velike se r a s t u ž i o, i sneveselio.

Tà, šta je on, zaboga, učinio tom narodu, da mu ovako vraća?! I to onaj svijet, koji ga je odmah s prva tako lijepo primio, i prigrlio! . . .

Ne smije se reći, da ga je svijet sad napustio, i potražio druge, »prave« majstore. To ne; jer — svijet je svijet; on traži onoga, tko je jeftiniji. A od Gjure nije već moglo biti povoljnijega radnika. I zato su mu i nadalje povjeravali sve poslove, kao i prije. Samo, nije to bilo — o n a k o, kô prije.

Nestajalo je u narodu, malo po malo, onoga rešpekta, što ga je s kraja prema njemu imao, a uporedo s tim gubilo se u ljudima ujedno i o n o, što ga je u njihovim očima činilo onako velikim, »dostojanstvenim«.

A to je Gjuru bolilo; jako bolilo ... I kakogod je bio inače čovjek razuman, i razborit, a prema potrebi čak i lukav, i prefrigan, to nije znao ni mogao sakriti ni zatomiti u sebi one boli i pečali, koja mu je od nekoga vremena razdirala dušu.

I tako je ta njegova duševna indispozicija nalazila u isti mah odražaja i na njegovoj vanjštini.

Nekada, čovjek tako uredan, i čist, počeo se sada naglo zapuštati.

Nije više mario ni za što. Zapustio je čak i onu svoju, pametnu, glavu, kojoj je prije posvećivao osobitu pažnju.

Ona njegova lijepa, crna kosa, prije uvijek pomno počešljana, sjajna, namazana, sada — ne vidja češlja i po nekoliko dana; sva nekako razbašurena, raščerupana.

A lice, nekada svijetlo, izbrijano, sada je rutavo, tamno, mrko, i pruža sliku pravoga ježa.

Nestalo je i one živahnosti, koja mu se prije opažala kod svakog njegovog posla, i koja je odavala jasno onu ljubav, s kojom je on obavljao svoje poslove. A ta l j u b a v k poslu i bila je baš ono, što je narod u njega volio.

A sad — sve to, kao da je otplivalo Orljavom! —

*

Prošlo je od toga vremena valjda i više od desetak godina, kad sam se i opet jednom zgodom navrnuo u svoje selo.

Moje lijepo, moje drago selo! Nigdje te takvoga nema! ... Ti živiš za se, i ne brineš se za cijeli svijet. Ti živiš — s v o j i m životom ... Poštujem u tebi svaki onaj kamečak, svaku i nesetnu stazicu, jer me sjećaju — na moje djetinjstvo. Na moje bezbrižno, i sretno djetinjstvo! ... I tko bi htio da ga onako, kao i ja, veselo provede, — neka u t e b e dodje ... Od srca te pozdravljam, moje selo! ... Malo si, i baš za to si i ubavo ... Zbilo si se pod ogranke romantičnih planina, i sjajiš, — svijetliš se kao kita svježa, mirisava cvijeća za kapom kićena svatovca ... Sve je i danas u tebi isto, malo je šta u tebi nova, pa radi toga i budiš u meni tako ž i v e uspomene, koje razgaljuju moju dušu ...

I svud, unaokolo, sve je isto. Malo je šta nova.

Krasne naše šume, pune prodolina, i gusta hlada, i sada još uvijek jednako šúmê; šúmê, treptere i podrhtavaju.

Orljava se, kô i prije, sad bistrija, sad mutnija, sa svojih brda vâlja, kroz kotlinu, u svom starom toku; valja se, i tjera svoje ponosne i gizdave mlinove.

Još uvijek se po večerima kupi i sastaje selska mladež na pjesmu; a uz nju ponekad i u kolo; još uvijek sa livada dopire žamor i cika veselih konjara.

Selo živi, selo umire, al' ne poznaje mnogo promjena; niti ih ne voli ...

Bože moj! A koliko ljepote, koliko m u d r o s t i, krije u sebi jedno ovakovo malo selo! I nitko ne će da se nadje, da ih o t k r i j e... Da upozna, da r a z g a l i dušu našega »šokca«, i iznese na svjetlo sve ono sitno blago, što ga on još uvijek u sebi skriva, i čuva. Da prikaže u pravom svjetlu onu jogunastu, ali — čestitu, plemenitu, blagu i široku — s l a v o n s k u d u š u...

I t a d u š a nije mogla, a da ne zaboravi ubrzo i »grjeha« majstora Gjure, i da mu ne iskaže ponovno ono isto povjerenje, s kojim ga je susretala s prva kraja, kad je došao medj' taj narod.

I Gjuro je z a b o r a v i o svoje duševne boli i muke, što su ga kinile jedno vrijeme zbog onih glasina, i zavolio nakon toga još više svijet, koji mu je otvorio svoje srce, i primio ga »kao svoga« u svoju sredinu.

A on je znao da bude i z a h v a l a n tomu svijetu. — — —

Kako već rekoh, posla je bilo i na pretek. A Gjuro je bio marljiv, i štedljiv; i čim je sastavio prilično svoticu, stao je odmah da si pravi kuću; zidanu kuću, — sa velikim »pendžerima«.

Nema je, valjda, u selu, takova je.

A iza kuće prikupilo se i nešto grunta. Najprije malo, koliko treba siromaku čovjeku; a onda sve više, i više.

Al' to »blagostanje« nije pokvarilo toga čovjeka. Ostao je uvijek, kao i prvi dan, kad je došao, onaj isti: blagi, mirni, čestiti Gjuro.

Onaj Gjuro, koji nije nikada zaboravio, da je i sâm nekoć bio velika sirotinja, i da i s i r o m a k a treba — p o š t i v a t i. A on je, ta čestita duša, taj »lički šokac«, svoj sirotinji radio sve za badava, i nema tih novaca, koje bi on od sirotinje htio uzeti...

*

Sreli smo se.

»Kako je, Gjuro?« upitao sam ga, i pružio mu veselo ruku.

»Dobro, gospodine!« odgovorio je, i zadovoljno se osmjehnuo. »Griješio bih, da se tužim... Kćeri sam priženio zeta, k o v a č a, momka dobra i valjana, a sin, što mi se ovdje rodio, izučio je nedavna l o n č a r i j u; — i sad će moja kuća da zatraži m o n o p o l na sve zanate u ovom kraju...«

I pri tom se veselo, mà baš — bećarski, nasmijao.

»Ne zamjerite, gospodine!... Smije se i sirotinja šaliti... Šta da kažem? Eto, vidite i sami... Bog je z l o obratio u d o b r o; i h v a l a m u!« —

Kneževe hlače

Ponosno je koracao knez Mića selom.

Tà, Bože moj: knez je, prvi čovjek u selu, pa mu može i biti. A otkad je ono dobio od ujaka Vinke iz varoša šarene, »gospodske«, hlače, digao je glavu više, nego li sâm njegov kapetan.

A i bio Mića kô stvoren za kneza. U vojsci dotjerao i do kapralije, i da nije više volio crnih očiju od svoje bajunete, tko zna, ne bi li danas umjesto njegovog kapetana možda on bio glavar cijele kumpanije. Al' i ovako, šta mu fali; k n e z je, glava svemu selu, — njemu je i to dosta. A ima ih, i preko polovice sela, koji bi se, i te kako, polakomili za njegovom čašću, samo da se on zahvali. Al' nije Mića lud...

Pa šta bi, napokon, i radio, da napusti knežiju! Sâm je, djece nema, žena mu je odavna pod ledinom, a ono malo grunta, što nije rasprodao, nije i onako više za obradjivanje; bogzna koje već godine nije zašla u njega motika, ni plug. A gdje je sada i rad za njega! Bolje je čuvati knežiju. Što kažeš, kô da si otsjekô. I svako malo osklizne ti se niz grlo po koji masniji zalogaj, ili utisne u šake po koja fučijica one prave, što žeže kô žeravica.

A bio Mića pustopašan za pićem. Da nije bio onako pismen, i da nije umio s kapetanom i »nemecki«, bilo bi s njim i njegovom knežijom trista jada. A ovako se uz nešto vike svaki put sretno svršilo...

Inače bio Mića revan u službi. Mà je l' samo krumpir jedan pofalio, već je Mića nanjušio, tko ga je pojeo, i batine padale kô proljetna kiša.

Kapetan bio goropadan, i nije poznao šale. A jao onom, komu bi on sudio. Nije se tu vodilo velike istrage; prijavljen si, kriv si, pa mà da si se i sjedinama zakitio, nema fajde: lezi na »dereš«. Za prvi put deset, pa dvadeset, i tako redom; a tko stariji, pametniji, tim više... A ljudi, kô ljudi; da ih vješaš, ne će oni, van kako je njih volja. Danas su se opili, i potukli, sutra eto batinâ, a još se »dereš« od njih nije ni ohladio, već su opet pili, i svadjali se...

Pet godina vladala je u kapelačkoj kumpaniji sablja kapetana Jure Pocrnića; pet godina nije batina bila nikada dugo na miru. Rijetki su bili, vrlo rijetki, koji s njom nisu imali posla. Mića bi ih znao sve na prste izbrojiti. Dakako, da bi vazda ponosno spominjao sebe prvoga, i smatrao se prema tomu — najpoštenijim čovjekom u čitavoj kumpaniji.

No i njemu jednoga dana osvanuo crni petak.

Kapetan Jure volio je jednog čestitog konja više, no cijelu kumpaniju. A netko mu došaptao, da je njegov knez Mića, kad je bio u gostima kod svog kuma Marke Obliška, sklopio s kumom u piću okladu, da

će zajašiti njegovo najgoropadnije ždrijebe, i protrkat s njim nekoliko puta kroz bašču i dvorište.

A kako se zarekô, to da je Mića doista i učinio.

Čuvši kapetan za ovu najnoviju psinu kneza Miće, umalo da mu od goropadi nisu oči iskočile.

»A, to ćeš mi platiti... čekaj samo!« planuo je na Miću. »Onako plemenit stvor, s kojega bi danas sutra i najbolji carski general s ponosom gledao, da prekine ovakva pijana krtnica!... A!... No čekaj! Prisjest' će ti tvoje jašenje!...«

»Dane!«

»Zapovjed, gospodine kapetane?« odazvao se kapral.

»Čujder, i da si zapamtio!« rekao je glasom, da su kaprala srsi podišli. »Potraži onu nesreću, kneza, ali s mjesta, i naredi mu, da danas o podne na moju zapovijed dodje u kumpaniju na »raport«. A sve ljude, koji se budu nalazili kod kuće, zovni kvakom*) u isto doba pod dudove. Idi!«...

Zapovijed kapetanova zaskočila je Miću tako nenadano, da nije mogao istisnut' ni crne, ni bijele. Znao je, jadnik, odmah, da se tamo krupno drobi. A toga mu ni Dane nije tajio.

Dugo se Mića nije mogao snaći. Sve mu se nekako činilo, kô da nije priseban, kô da je nekako tudji. A kako da i bude miran, kad zna unapred dobro, kakvi mu kolač kapetan sprema...

*) Po slavonskim selima vlada još i sada običaj, da knez (starješina) saziva ljude na okup, udarajući drvenim čekićem, k v a k o m, o bukovu dasku, koja visi o grani kojega drveta.

On, knez, najpoštenija glava u cijeloj kumpaniji, pa da sad, pod svoje stare dane, legne na onu prokletinju — »dereš«! Kô i svaka druga palavorda, koju je on na onu klupu spravio! I ti isti ljudi da sad njega gledaju, i smiju se njegovom jauku!... O, ne ćete se smijat', ni radovat'; ne ćete, ne, vi...!

I Mići sijevnulo njegovim kneževskim mozgom.

»A, čekaj, kapetane; nije ni Mića lud!... Pokvarit' ću ja i tebi, i tvojim mlatanima, veselje!«...

I Mića skinuo svoje »gospodske« hlače, dohvatio s grede komad jake, debele, volovske kože, i podšio ju tamo, kamo su se imale slagati batine.

»Taa-kò; sad slobodno udrite, kako god vas volja«...

I udarali su bogme, živo, ljudski.

A Mića — niti pisnu, niti zub'ma skrinu...

Začudo bilo selu, otkud Mići toliko junačtva.

»Tvrd je kô ćuko,« govorili jedni.

»Ne vjeruj!« uvjeravali drugi. »Nismo ni mi djeca, pa mal' da ne izdanusmo, svi do jednoga, pod batinama. A on, eto, slabićak, prekinuo bi' ga kô suvarak, pa ni da bi uzdan'o!... Ni' to bez vračare. Ne, nije, ljudi!«...

I povjerovala cijela kumpanija, da je Mića — u v r a č a o batinu.

*

Bila je prošla nedelja dana, kako je kapetan dao Mići odrapiti dvadesetipet batina, i svrgao ga s knežije.

To vrijeme nije se Mića od stida nikom pokazivao. Sjedio je u svojoj komorici, i pomalo pijuckao, da zaboravi na golemu tugu, koja ga bila svega obuzela.

Baš je jedne večeri dokrajčio svoju fučijicu, i obrisao si laktom od zadnjeg gutljaja usta, pa se htio spremat na počinak, kad mu komšija Matan banuo u sobu.

»Glè, a šta tebe, Matane, nosi k meni!« začudio se Mića.

»Zlo, brate Mićo«, odvratio je Matan, i uzdahnuo. »Pomozi, ako znaš, šta je Bog!«

»Mà, dobro, al' reci, šta bi?« pitao Mića.

»Ne pitaj!« odmahnuo je Matan rukom, i kô zamislio se. A iza časa zaglegao se u Miću, i nastavio: »A eto, baš ću ti pravo kazat', ne ću lagat'. Ubi', po nesreći, tudju kokoš, i »laćman« mi otpara dvadeset batina. U dobri čas, da ne dodjo' pred onog kurjaka, kapetana. Znam, da ni četrdeset ne bi bilo dosta... A eto, znaš me. Slab sam, bolježljiv, izdanut' ću dušu: smisli se na Boga, kud će mi djeca?!... Daj, reci, ti to znaš. A ne će ti bit' »o n a k o«. Evo, tu su ti opanci, novi novcijani, a nać' će se u hambaru još i koje zrno žita... samo kaži!«...

A Mića se nasmijao, i spremio opanke; a na to je skinuo svoje šarene hlače, i pružio ih Matanu.

»Nà, obuci, i ne boj se!« rekao je sigurno. »Neka tuku!...

Odvažno je legao Matan ovaj put na »dereš«. Ni prekrstio se nije, kô s prva što je činio.

Kad je kapral ukopčao Matana, da se ne miče, i da možda ne spane, pošao je da javi kapetanu.

Stan kapetana Jure bio je nedaleko crkve, i sa svoga prozora mogao je lahko vidjeti i klupu, i sve, što se ondje zbivalo.

Ugledavši pred sobom kaprala, znao je odmah, o čemu se radi, pa je zato tek onako nehajno, više običaja radi, upitao:

»No, a koliko?«

»Dvadeset«, odvratio je kapral. »Sve je u redu, izvolite pogledati«.

Kapetan se lijeno digao, i nagnuvši se na prozor, bacio pogled prema »derešu«.

»Tâ to je ona guba!« poviknuo je srdito, ugledavši na klupi š a r e n e h l a č e.

Kako u selu, i u kumpaniji, nitko, osim Miće, nije imao onakovih hlača, držao je kapetan posve sigurno, da onaj na klupi nije, i ne može biti, nitko drugi, nego njegov bivši knez.

»Idi, Dane!« rekao je na to kapralu, »i uzmi sâm u ruke štap. Izberi najdeblji, i ožeži, — ali ž i v o. Kurjak ga uvalio, ja ću tu nesreću naučit', kako se poštiva zakon... A na moj račun, jes' razumio, — pet gore!«...

Matan se jedva digao s klupe.

Da ne bi Mićinih hlača, nikada ga, — mislio je — kako je onaj goropadno furio. — — —

Prošlo je nekoliko dana, i po Mićinoj »avliji« gudilo je prase. A kad je kapetan Jure istoga dana

pogledao kroz prozor, da vidi na derešu krivca, ugledao je i opet — š a r e n e hlače.

»Strijela ga nebeska!« uzeo je kapetan kleti. »Mà, šta taj čovjek misli?! . . . Furi, Dane, što bolje možeš! . . . Koliko?«

»Deset, gospodine kapetane«.

»Deset?! . . . Tà, gospodin lajtnant pokvarit će mi kumpaniju! T r i d e s e t . . . trideset, ja zapovijedam... jes' razumio? Idi!«

I nebogom čovjeku odrapiše — trideset. — — —

A nije minulo ni mjesec dana, dogodilo se to i trećem . . .

Mića se smiješio, i uživao plodove svoje domišljatosti.

Ni kao knezu nije mu ovako bilo. Alà mu je kapetan i naudio! Oduzeo mu knežiju! Th, čudne mi sermije! . . . Živi Mića i bez nje dobro. Nit' mu se je sile sad s kim karat', nit' tudjih pragova obijat'; dodje to sad k njemu i samo. Pa kako ga samo mite i brâte: bać' Mićo ovako, bać' Mićo onako?! . . . He, vrag je batina! A onaj je vražji bàka« ne špara. Kumpanija opet milostivna . . . a ljudi slabi, osjetljivi . . . Ha, ha, ha! . . . I hlače trpe . . . a Mića živi . . . baš živi! . . .

Ovako se je Mića sam sobom razgovarao, nagibajuć' svako malo na grlo barilce, što bi ga od ljudi, u zamjenu za svoje hlače, dobivao. — — — — — —

Jedne mu se večeri barilce osladilo, i nekako mu se jako teško od usta otkidalo.

Pokasno je već bilo, kad je Mića te noći legao na počinak.

Pričinjalo mu se, da još nije pravo ni zatvorio očiju, kad ga je netko čvrsto zdrmao. Prenuvši se, ugledao je kraj sebe kaprala Danu.

»Ajd', Mića, ustaj, kapetan te zove«, rekao je kapral, a Mića nije mogao ni riječi na to reći. Obukao se, i pošao s kapralom. Od mamurluka jedva je otvarao oči.

Kô ljuta guja čekao ga je kapetan.

»Smrade, gade, nitkove!« psovao je na Miću, čim ga je ugledao. »Već si i krast' počeo . . . lopove! Pa takav čovjek bio je — moj knez! . . . Kujo! . . . Glè ga, kako se samo pretvara! . . . Šta s' izbuljio te tvoje krvave, pijane oči . . . Ne znaš . . . je li? . . . Nà, evo ti svjedoka; ne mo'š reć', da nisi! . . .«

Mića se kamenom okamenio. Psuju ga, a ne zna, zašto. Vidi u kapetanovim rukama komad svojih hlača; jest, od njegovih je; vidi, i odakle je istrgnut; al' da ga ubiju, ne zna, kako je došao kapetanu u šake.

A kapetan sve goropadniji; sve se više prikučuje Mići.

»Prasetine ti se prohtjelo, je li . . . g o s p o d i n u ! . . . k n e z u ! . . . A, čekaj ti . . . istjerat' ću ja to gospodstvo iz tebe. Glè ti poštenjačine! Druge i radi same zelene jabuke već javlja, a on, gospodin, — prasce krade! . . . Al' ne će ti više padat' na pamet, ne boj se! . . . Fuj, sramoto, kidaj mi se s očiju! . . . Dane! Vodi ga u rešt . . . a o podne — p e d e s e t ! . . . Tri štapa sveži zajedno, ja sâm ću gledat', da li će se sve vršit' po mojoj volji« . . .

I odrapilo Mići pedeset batina; a još uvijek nije znao, zašto.

Siromak, nije se mogao ni maknuti, kako su ga nemilo isprebijali. Dvojica vojnika jedva su ga podigli na noge. I njima se sažalio.

»Poginu' za prav' Boga«, rekao im je Mića, kad su ga vodili kući. »Ali neka, platit će Bog!« . . .

*

Mjesec dana nije se Mića rastajao s krevetom. A kad se pokazao pred kućom, čisto se svijet uplašio; tako se predrugojačio.

Otsad ga je žalilo cijelo selo. Sve je bilo uvjereno, da je Mića za drugog dobio batine. I svako nevino dijete znalo je, da Mića rado zaviruje u čuturicu, al' da bi bio nečistih prsta, to nikad nikom ni na kraj pameti nije palo.

Znao je sav svijet dobro, kojega je to majstora maslo, a našlo se ljudi, koji su mu to i u oči rekli.

I pogodili su . . .

Pravo kaže naš svijet: piće čovjeka najprije oda. A odalo je i Mićina komšiju.

P o h v a l i o s e čovjek negdje u trećem selu, kako je obukao Mićine šarene hlače, i — »odnio« prase. U bašči ga napao pas, i odadro mu komad nogavice; po toj krpi okriviše Miću, da je on tat, i udariše mu pedeset batina.

Glas išao od usta, do usta, pa dopro i do kapetana Jure.

A s ovim je proces bio vrlo kratak.

»Dane! Pedeset, ali — »varmegjskih«! rekao je kapralu; i stvar je bila svršena.

Nakon toga pozvao je kapetan Miću preda se.

I to je bilo prvi puta, da je Mića zatekao kapetana, gdje se smije. A smijao se je, kako još nigda u životu; i kutnjaci su mu se vidjeli u ustima.

A Mića se ojunačio, pa se i on smijuljio.

»Mića!« rekao je kapetan.

»Zapovijedajte, gospodine kapetane!« odvratio je pokorno Mića.

»Bole l' batine, a?«

»Prošle su, gospodine kapetane«, odgovorio je, kô i prije, Mića.

»A je l' ti žao knežije, hm?«

»He, pa i jest«, priznao je Mića.

»No, pa budi!« rekao je dobrostivo kapetan. »Al' da mi nisi više ni okusio pića! Jer da ne bi nesretne čuture, ne bi drugi u tvojim hlačama 'odô po kradji! . . . Ni u tim š a r e n i m vragovima ne ću, da mi dodješ na oči! Ne ću, da ih vidim na tebi! Dosta ih je, koji ih tako brzo ne će zaboraviti! . . . A sad idi, i pazi na red!«

Na to je kapetan pružio Mići ruku, a Mića ju je prihvatio, i iz zahvalnosti vruće, vruće poljubio . . .

Toga dana nije Mića od prevelike sreće m o g a o da — pije . . .

Primorani

Noć se spustila, i gustom tamom ogrnula cijeli kraj.

Selom, i okolinom, vlada grobna tišina. Ona selska, sablasna, tišina, kad se ne čuje ni lavež pasa, niti se pijetli usudjuju da javljaju dobu noći...

Sunce je već davno zašlo za planine.

Sve selo spava dubokim snom.

Ni otkud ni traga kakovu svjetlu. Tek tamo daleko, na kraju sela, kô da prodiru odnekud svjetle trake? To tamo, doista, u jednoj kući još uvijek plamsa mala svjetiljka. Visi u sobi nad velikim hrastovim stolom, obješena o drotu, pričvršćenu o debelu staru gredu.

Njezino slabo, žmigavo svjetlo tužno se poigrava po začadjenim stijenama; igra se, i šara, po zidu, i pokućtvu, čudne, fantastične, figure.

U sumračnom kutu leži na krevetu jedna žena. Blijeda je, i upala. U onim očima, koje su, možda, još nedavno širile milotu, i toplinu, leži sada bolestan, grozničav sjaj. Na usnama, suhim, i poritanim od vrućine, koja ju izjeda, drhti izraz velike, pečalne boli.

Trake male, pocrnjele svjetiljke, dopru, kadikad, i u mračni kut. Dopru, i okliznu svojim blijedim svjet-

lom i lice bolesne žene, u koje se duboko zagrizla teška, ljuta bol. To lice, i ako još mlado, život je već pokrio tamnim oblakom, i pomračio sjaj i svježost, na njemu, onim crtama, koje su, nema tomu još dugo, bile vedre, i ljupke.

Uz krevet se protegla nezgrapna zipka, slupana od starih, natrulih dasaka.

U njoj spava, povijeno u pelene, slabašno dijete...

S dvora se čuje nečiji hod, pa onda tapanje po tamnom trijemu, a odmah za tim ulazi u sobu tamna, visoka figura. Pri slabom svjetlu vidi se, da je čovjek, mlad. Mali brčići tek su mu ogaravili gornju usnicu. Zatvorivši vrata, prolazi sobom oštrim, slobodnim korakom.

Sio je na dugu, drvenu klupu, podlaktio se lijevom rukom o stol, i zanio se, šuteći, u misli... Šuti, i zuri, kroz okno, u daljinu, tamo nekamo, gdje se ispod velikih bosanskih planina vijuga, i ljeska, ponosna Sava.

Tekli su časovi u gluhoj tišini, prošao već i dobar komad noći, a on još uvijek sjedi, zguren, ukraj prozora, kao da bi rada da svojim crnim, vatrenim očima probije onu gustu tminu.

S visova požeških gora počeo da huji iznenada, i naglo, silan vjetar. Začuo se jak šum drveća, i lomot grana, kako udaraju po krovu niske kuće. Krupne kaplje stale padati, i razbijati se po lišću, zidu, i staklima, po kojima su, sad u jačim, sad u slabijim, mlazovima curile u sobu. Slijevajući se po zidu stvarale

su po sobi mala jezera, u udubinama neravnog, zemljanog poda.

Zrakom se počele bacati munje, križati se, i bljeskati, a grom za gromom udarao, uz strašan prasak i tutnjavu kroz cijelu kotlinu, obrubljenu sa sviju strana velikim gorama, i brdinama.

Za tren, i, eto, stvorila se strašna oluja; a dažd je stao da curi, kao iz kabla.

Dijete se bilo probudilo, i zaplašeno, valjda, od jake grmljavine, udarilo u plač.

Mati se odmah okrenula, i stala da ga ušutkava, i s nova uspavljiva.

Povijajući ga u druge, suhe pelenice, milovala je svojim žutim, košćatim rukama malu glavicu svoga čeda, koje se, na dodir nježne, majčine ruke, u času smirilo, i prestalo da plače, jeca, i jöda.

Suza za suzom curkala je s majčina lica, i kapala na glavu nejaka djetešca. A ono, kao da razumije, i osjeća, majčinu tegobu, stalo da se smješka, i praćaka, kô da bi htjelo da razagna tugu s materina tmurna čela.

Napokon se djetešce smirilo, i ponovno zaspalo.

Žena je prestala ljuljati zipku, i podvinuvši ruku pod obraz, uprla svoj tužni pogled u svog muža. On je još uvijek sjedio kraj prozora. Po svem njegovom držanju činilo se, kô da s nekim posebnim čarom uživa u strjelovitom križanju i sijevanju munja, i urnebesnoj jeki i lomnjavi strašnih gromova. Nema dvojbe, da je oluju, što je bijesnila vani, u prirodi, usporedjivao sa onom burom, što je pokretala njegovom

nutrinjom, i nalazila odraza na njegovom smrknutom licu.

I dok je tako bio zabavljen sa svojim mislima, promatrajući kroz prozor strašnu borbu naravi, zapitala je žena slabim, drhtavim glasom:

»Je li... ti si opet bio — k o d n j e ?«

Po glasu, kojim je to izustila, i koji je bio više nalik šaptu, poznalo se, da joj je teško o t o m govoriti, ali — m o r a l a je.

Muž je baš digao jednu nogu na klupu, i počeo da se izuva, i sprema na konak, kad je začuo glas svoje žene.

Ovo pitanje kô da ga je nešto zbunilo. Nije bio sâm sobom na čistu, da li da odgovori, ili ne. I u ovoj neodlučnosti, ne znajući, šta bi, naslonio se ledjima na klupu, i prignuvši glavu, duboko na prsa, počeo je da usdiše, — teško, i bolno.

U tom času ovladala ga je svega teška nujnost.

»No, kaži!« javila se opet žena.

»Pa, dà!« odgovorio je, možda i nehotice, no tiho, muklo, više kô za se.

»A d o k l e će to tako?« nastavljala je žena... »Kaži!... Dok ja — n e u m r e m?!... Je li?... A onda ćeš ju dovest' — ovamo, da àra, i dere, ono malo moje sirotinje... što sam je donijela... I da tuče, i prebija... ovo moje s i r o č e... što ne će ni znat'... za majku svoju...«

Na spomen djeteta oblile su ju naglo suze, a na usta joj provalio gorak plač, da se sva tresla, i dugo vremena nije mogla do riječi.

»... Zašto si me uzeo?... Je li... zašto?... kad me nisi v o l i o... i kad ne ćeš d a ž i v i š s a m n o m — k ô m u ž s a ž e n o m?!...«

I ponovno su joj navalile na oči suze; a kad ih je obrisala, nastavila je dalje:

»... Zašto nisi n j e uzeo... kad poludi za njom?!... Zašto mene?... Zar, zbilja, samo zbog ono nekoliko dukata, ispod vrata,... i one guljave krave, što su mi je dali?!... Kaži, šta šutiš?!...«

A kad nije dobila odgovora, nastavila je, jednako mirnim, bolnim glasom:

»No, kaži... z a š t o?!«

»Zašto?« skočio on naglo, bijesno, i pogledao ženu, tako, da je odmah ušutila... »Zar zbilja nisi još nikada čula?!... A znaš dobro, da te nisam volio; da sam g i n u o samo za n j o m... pa — šta si pošla za me?!...«

Na čas je zašutio, i stegnuo crne, guste obrve, da mu se je čelo namrgodilo, stužilo, i stavnilo; baš kô i ono nebo vani, na kojem su se gonili tmasti oblaci.

Jedno vrijeme vladao je u sobi mûk. I jedno, i drugo, bili su zaokupljeni, svako svojim mislima...

U to je i ona mala lampica, što je još goruckala, stala da izdiše. Nevaljali, razvodnjeni, petrolej počeo je sve više, i jače, da zuji, pucketa, i praska; i svjetlo je još dva, tri, puta zažmigalo, zatreptalo, i naglo se ugasilo.

Gusta tama, koja je na to u sobi nastala, kano da je djelovala na mladog čovjeka. Jer je odmah iza toga, brzo, i kô s nekom oštrinom, nastavio:

»Čula si, da sam — siroma čovjek... A znala si, i to, kako su me... iza smrti matere, jer oca ni upamtio nisam, moji s t r i č e v i, a i sva družina, još više zatepli!... S l u g a sam bio... u kući, — ništa drugo!... A na s v o j o j d j e d o v i n i!... Oni me p r i m o r a š e, da uzmem tebe. Da s tobom dodje u kuću — ona nesretna k r a v a... i nešto novaca... Da mi to bude, kô bajage, p r ć i j a... da se »o k r p i m«... prokleta im krpnja bila!... A šta zna, šta može — s l u g a n?!... Trpi, guta, i s l u š a — svoje »gazde«... Al' ti! U svog o c a — rodjeno dijete! Zašto si ti išla za me?!... Kad si znala, da ja imam... s v o j u!... Daj, sad ti kaži!«

»Ródjenô čeljade!« planula je žena, i naglo se uspravila u krevetu. Blijede obraze, od nagle uzbudjenosti, u času joj podlila slaba rumen. »Da l' u m a ć u' e — ne bilo je!... Zar sam ih malo molila... i oca, i onu guju — maću'u?!... I zaklinjala... sklopljenim rukama, da me ne daju za te... jer te ne volim, jer« — tu naglo zašuti, i obriše rukom suze, koje su ju i opet pošiknule — »imam... s v o g a!... Al' bilo je slabe 'asne... Rastaviše nas!... A mene — p r i m o r a š e... da podjem za te... n i d a n a s n e z n a m — z a š t o?!...«

Zašutila je. Nije mogla više da govori. Izdala ju snaga, i srušila se, sva iznemogla, na uzglavlje, shrvana promuklim, suhim, kašljem, koji ju je naglo, iznenada, spopao. — — — —

U tamnoj sobi vladala je jedno vrijeme nijema tišina. Oluja se je stišala, a izvana se čuo još samo laki

šum granâ, što su u jednoličnom tempu lupkale jedna o drugu.

U njihovim dušama zavladala je pustoš. Teško, i tužno, bilo im je obojma; t u ž n o, kano i vani, ono zavijanje pasa, što je, poslije bure i salauke, onako čudno, i tajinstveno, prolamalo zrak u onoj noći. —

Dugo je trajala ova tišina. Blaga, i nijema, ugodno je djelovala na njihove ojadjene duše. I dugo im se nije dalo, ni jednom, ni drugom, da je prekinu...

I tako je, jedno vrijeme, vladao mir. Tek ovda, onda, čulo se tiho stenjanje, i mukli jecaji djeteta, što je spavalo nemirnim snom. A iz daleka odnekale, čak tamo s drugog kraja sela, oteglo se nesigurno, i promuklo, kukurikanje nekog mladog pijetla, koji se, iza prohujale bure, kô malo osmjelio, pa javlja, da je ostao na životu.

A tad je on prvi prekinuo mûk, i zapitao onako oporo, ujedljivo:

»A je l'... o n je bio večeras ovdje?«

»Jest, bio je!« žestoko je odvratila žena. »Šta da tajim...!«

Prestala je na čas, u misli, da će on sad na to planuti. Držala je pod sigurno, da će ju on, na ove riječi, mà čime ujesti za srce; da će pače i ruku svoju metnuti na nju; no — on je šutio, i nije se micao s mjesta. A tada je ona nastavila:

»Dà, bio je. I nije — prvi puta!... Ti ideš svaku večer k njoj, da ju — g r l i š, i l j u b i š!... I milošću joj nosiš... Znam ja to!... A o n... dodje k men', da me obidje... da vidi, je l' mi bolje, i da se... s k u p a s a m n o m — n a p l a č e...!? — — —

Shrvana bolju, zbog promašena života, ona je zapala ponovno u plač. U gorkom jecanju stala je da pridiže, polako i oprezno, iz zipke dijete, koje se počelo i opet krtožiti, i buditi.

To vrijeme, dok se ona bavila s djetetom, on se vrzao, nemiran, po klupi, i nije znao, šta bi. To je potrajalo tako čas, dva. A tada se konačno odlučio, i počeo da onu već izutu nogu, šuteći, i u mraku, na novo obuva, i remenjem omata, i steže, razmotane obojke. A na to se je digao, i bez ijedne riječi izašao van, zatvorivši za sobom od sobe vrata.

Svaki topot korakâ, koji su iz vana, sve slabije, dopirali do nje, zadavao je njenom srcu novu ranu; i ona je, sa svakim onim korakom, duboko i teško uzdahnula. A tada je, na jednom, pokrila rukama lice, i s nova — gorko zaplakala. To nije bilo ono glasno naricanje, što podaje olakšicu srcu — od boli i tuge; to je bio onaj tihi, jedva čujni, plač, koji ne pušta od sebe glasa, nego k i d a d u š u, a na oči tjera samo — suze, jednu za drugom, bez prestanka. — — —

Jakšina ženitba

Jakša Jurišićev bio je momak za ženidbu. Njegova mati Jeka jedva je dočekala ovaj čas. Jakša nije pošao ni u školu, kad je ona, iza pokojnog Luke, ostala udovica, i na njezina ženska ledja svalila se cijela kuća. Nije u nje bilo bogzna kakva, što'no riječ, gazdaluka, al' nije se opet moglo reći, ni da u kući nevolja vlada. Hrane nije doduše preticalo, al' nije je trebalo ni kupovati; pa ako Jeka nije iza smrti pokojnog Luke ništa u kuću stekla, a ono nije baš ni rastekla. A kad je Jakša malo podrastao, i počeo se momčiti, predala je Jeka uzde u sinove šake . . .

A sad je evo Jakša dorasao i do ženitbe.

Jeka je u glavi našla već i kuma, i starog svata, i prekumka, i barjaktara, i četiri jenge,*) kô četiri ružmarina, i obrédala u mislima sve djevojke, kojima bi njezin Jakša mogao pokucati na vrata. A bila je više no sigurna, da bi svaka od ovih bila vesela, kad bi se mogla njegovom nazvati, jer je njezina kuća bila na dobrom glasu, i bez duga, a što je glavno: Jakša je bio s a m a c, i nije se trebalo bojati, da će se s kim

*) jenga — djeveruša.

morati dijeliti, i bogzna na kojem polju kuću graditi.

A nije njezin Jakša ni drugčije nevaljao momak. Nitko njega nije još napita vidio, niti ga, mà u kakvom, 'rdjavom djelu zatekao.

Tako je mislila Jeka, a tako je i bilo, no Jakša se ipak nije mogao lako oženiti; jer je Jakša bio momak nedotupavan, momak glupav; posve drugačiji, neg' drugi selski momci. Niti je on kad poigrao, niti kad zapjevao selom, kô drugi njegovi parovnjaci, niti se znao s djevojkama šaliti, i onako natezati, kô drugi selski bećari, što su radili. A ako je koji put ipak došao medju momke, ili zapao med' djevojke, to se on samo vrtio, i glupo cerekao, čudeć' se, i bulјeć' u momke, otkud oni to sve onako znaju. I on je i š a o u š k o l u, kô i oni, nije ni on ôd lûda otpô, al' ne bi on toga svega smislio, pa da je, ne znam kakve, škole prošao.

Zato je Jakša najvolio sjesti nedeljom pred kuću, na ćupriju, spustit' noge u jarak, pa pokazivat — dječacima, koji su se okolo njega, na travi igrali, kako se prave svirale, kako se izradjuju prugla*) za ptice, ili kako treba od blata umijesit' topove, da uvijek glasno pucaju . . .

A i inače — bio je Jakša neugledan momak. Nekud se produljio, otegô, kô da se sav svoj vijek u vodi kiselio; na dugom vratu iskočio mu grkljan, velik kô pesnica, a na suhom tijelu sjedila mu debela glava, kô žuta bndeva na kolcu prošćacu.

*) pruglo — zamka.

Al', tko šta rekô, da rekô, Jakša je momak za ženitbu, i on će se oženiti: da kuća dobije rabotara, a mati zamjenu, i redušu.

Znao je on dobro, da je sâm, i da je samčeva kuća — mà i mršavija — svakom milija od one gazdinske, koja se samo tako dugo u 'rpi drži, dok se braća, il' njihove žene, ne zavade, ne zakuhaju, a čuo je češće i od matere, kako ga mnogi oci svojim sinovima na nos nabacuju, kad se po noći klate i bećare, a sutradan na poslu drijemaju; — pa je počeo da i z b i r a.

Tako su prošle i tri godine, a Jakša se — nije oženio. Djevojke boljih kuća, kojima je Jakša došao u prošnju, odbile su ga; nisu ga htjele radi njegove nedotupavosti, i glupavosti, a sirotinjskih opet, koje bi, samo da se uklone nevolji i sirotinji, pošle za njega, nije on htio.

Sad je već četvrta jesen, što Jakša prosi, al' u kuću još ne dovodi mlâde.

Al' ove jeseni mora!

Istinabog, ova je godina, baš kô usprkos njemu, slabo ponijela, al' on će otračit svatove, pa mâ s proljeća »na kozi orô«! Tà, sramota je! Sve, što je bilo momaka, i boljih, i gorih, i njegovih parovnjaka, i mladjih od njega, sve se to poženilo, a on ostade sâm, najstariji momak u selu, kô da je on baš najgori, kô 'a njegova kuća nema ni kučeta, ni mačeta . . .

»Oženit ću se! 'Oću, ove jeseni«, rekao je odrješito maji, »pa mà upravo doveo Romulju, što dvije zaprege nosi, i vretena prodaje«.

A maja je, sva sretna, jedva dočekala.

»Ajde, Jako, ajde, ne zabavljaj mnogo! Doba je, sinko! Valjda ne ćeš kao Matan Krnjaićev, da na te prstom pokazuju? Il' kao Jandra Stankov, što je, izbirajuć', dočekao i sjedine u glavi?! . . . Ne moraš ti baš iz sela! Vidiš, da se boljakaju od tebe, — pa neka ih! . . . Eh, Bože moj, ne može svatko bit' i pristao, i pametan, i dobar gazda! . . . Širok je svijet, ima cura! Onoliko posavlje, pa zabrdje, — cure kao jele, a iz dobrih kuća! . . . »Odi, sinko, okreni se malo, ne boj se zle godine! . . . I sirotinja se ženi, pa ostane živa; ne će ni nas zatrt' jedni svatovi! . . . Pa makar . . . al' ne daj se svijetu na jezik! . . .

A Jakša je poslušao mater, pa se prve subote spremio u prošnju. — — —

*

Sunce se približavalo k zapadu, kad je Jakša Jekin sa svojim pajdašem Jozom Krnjinim sio na kola, i odvezao se u prošnju.

Lijepo se obukao; onako, kako će u crkvu, pred oltar; neka vide brdjani, kakav im prosac u kuću dolazi.

Kola je zastro šarenim ponjavama, a na konje povezao sitna zvonca, bez kojih se ne dâ ni pomisliti valjana prosca. Za dobar sat vožnje udario je s kolima na kapiju Mije Škarića.

»Oho, tko bi to mogao bit'?!« uskliknuo je gazda Mija, čuvši kola na svojim vratima, i potrčao na prozor da pogleda, tko je. A kad je promolio glavu, i vidio kroz mrak nepoznate konje, a u kolima dva

čovjeka, dosjetio se, i zatvarajuć' prozor rekao je ispod glasa:

»Duše mi — p r o s c i!« — a tad se obratio kćeri, i dobacio joj:

»Žuri se, Maro, otvori im kapiju!«

Kao zvrk otrčala je djevojka, i za malo zazveckala su zvonca,- a kola pojurila, i ustavila se usred dvorišta.

Čas, dva, i prosci su pokucali na vratima.

»Slobodno!« odazvali su se Mija, i njegova žena, dok se kći nije više povratila u sobu.

Sramota je za djevojku slušat', gdje ju prose.

Druga je družina već pošla na počinak.

»I, faljen Bog, ljudi!« pozdravili su Jakša, i njegov prijatelj, ušavši u sobu.

»Amen, na vijek!« odpovrnuo je Mija, dok je njegova žena, smiješeći se, i kao stidno, i opet veselo, primicala proscima dugu drvenu klupu, da na nju sjednu.

A kad su sjeli, upitao je Mija:

»Pa kako kod kuće: živi, zdravi?«

»A, valjda!« odvratio je kô preko srca, nevoljko, Jakša, a onda se podnimio, upro laktove u koljena, pljucnuo daleko od sebe, čak tamo do peći, na šarenog mačka, i upiljio oči preda se, u neravni, zemljani pod . . . Jakšin pajdaš učinio je malo za tim to isto . . .

I tako su sjedili.

A Mija nije znao, niti mu se opet dalo, da ih sâm potsjeti na razgovor. P r o s c i su, vidi se na njima, pa sramota ih pitat', pošto su došli. Neka ih, valjda

ne će do zore! . . . A prosci su, kao najmljeni, šutili, i, pomislio bi, natjecali se, koji će dalje — pljucnut'. A vrijeme je odmicalo, i Miji je već postalo neugodno. Radio je u šumi čitav božji dan, i osjećao je, da bi mu trebalo počinka. Njegova žena već je drijemala, sjedeći kraj njega.

»Odi ti, babo, spavat'« — opomenuo ju je, »ja ću još malo ostat«.

»Pravo ti i kažeš,« rekla je ona, prenuvši se . . . »Doba je!« pridodala je još, i dignuvši se s klupe koračila prema vratima.

»Pričekaj, strina!« rekao je na to Jakša! »imamo ti nešto kazat'« . . .

Jakša je uvidio, da sad ne može više otezat', i da m o r a ljudima nešto reć', ali da mu metnu sad upravo nož pod vrat, on nije znao počet'. Njegova glava brujila je od samih riječi, al' ni jedna mu se od njih nije činila o n a p r a v a. A Mija je opet, puneć' lulu, eto baš zin'o u njega, kô da, bogzna kako dugo, nije iz čeljadeta riječi čuo! Ne može onda — štagod bubnut'! I dok je tako smišljao, i vrpoljio se po klupi, prošlo je i opet dobrano vremena.

Sad je već i Mija počeo zijevat', a drijem ga klao za oči.

»Bora mi, i sâm sam umoran«, rekao je taruć' oči, »eto, već mi se i zijeva«.

A Jakša je na to, naglo, podigao glavu, i upitao brzo, kô iza sna:

»A je l', čičo, u vas ima u d a v a č a?«

»O, ima d v i j e!« nasmijao se Mija, i ukresao šibicu, da zapali lulu.

»Ne ću ja dvi', ts!« mljasnuo je Jakša jezikom, drmajuć' glavom; »ja bi' jednu — vašu Baru«.

»Šta, B a r u? B a r u?!« uskliknuli su iznadjeni, i Mija, i njegova žena.

»Pa dà, Baru! odgovorio je Jakša, »Vidio sam je u nedelju na vašaru; j a k a je, bit' će dobar poslenik; a iz kuće je, što'no neki kazô, ruvate, i kruvate, ne će mi doć' gola, ni bosa... A ni moja kuća nije baš sljepačka; ne će ni tam' bit' gladna«.

»Tâ, dobro, dobro, — poznato nam je«, presjekao Mija, »al'... nije ona nekako za te... Starija je...«

»Ah, s t a r i j a!« naškubio se Jakša, i odmahnuo rukom. »Vidio sam ju; znam, kakva je... Ja ni ne ću mláde!... Šta će mi kakav c u r i č a k ?! Ja sam čo'ek samac, prekinula bi se u poslu kod mene!... A nisam ni ja, eto — m l a d!... Evo, sad već četiri godine za ženitbu!... Sam', ak' ona 'oće?«...

»'Oće?« nasmiješio se Mija. »Nè, da: 'oće, nego: jedva čeka!«... Al' sve'dno... no, na koncu konca, ja ne znam... samo čudim se: nisi ti u d o v a c!... Gjerz si, mlad momak!... Imam ja za te b o l j u udavaču: mladja je, — ehè, i koliko od Bare!... A jaka je; eto, glè, pogledaj joj samo cipele! Na čitavom vašaru nisam joj ih mogao izabrat',... već su naručene. — A nije ni sirota... To je mlâda za te!...

»A, jok!« vrtio Jakša glavom. »Nemoj ti men' namitat' druge, kad ja ne ću! Ja 'oću B a r u; — pa

ako 'š mi ju dat', ne moram — dalje 'odat', neg' ću se spremat' za svatove.«

»Tà, eno ti je!« odgovorio je Mija; »kad baš nju 'oćeš! — Ja je ne držim. A ona — i mili Bogo! — Lijepo te nudim, al' ti: — tražiš kruva nad pogaču!... Napokon, — ni' ti nitko gazda: radi, kako znaš!... A sad si čuo, pa kupi svatove!«

A Jakša je došao pjevajuć' kući, i rekao maji, da je isprosio d j e v o j k u. — — —

*

U selu se brzo saznalo, da je Jakša bio u prošnji, i da je djevojka — obećana. Gdje bi to Jeka prešutila! Jezik bi joj otpô, da se ne može pohvalit'!

Već je ona optrčala sve selo, i sakupila sve svatove; i te kakve svatove, najbiranije ljude; nek' puca srce selu, kad ih vidi! A nek' i brdjani znadu, kakvih to gazda kod njih ima!

Već dugo nije pjevala; — pa i sramota je, za staru ženu, da pjeva! — Al' sad, pa mà ju baš popljuvale žene, sad je sve podcikivala, pa izvijala sve same starinske, još njezine, »divojačke«, pjesme, spremajuć' milošću za sna'in »popitak«.

Zaklala je mlada, odebela bravčića, napunila sasma novo polutče starog vina, natočila i barilce dobre rakije, umijesila pogaču, napekla korpu kolača, a sve to lijepo nakitila ružmarinom, pa pokrila, i omotala, lijepim novim stolnjacima, zakitila konje novim, vezenim, peškirima, i pošla — k sna'i.

Baš su »misari« išli iz crkve, kad se je Jeka s Jakšom uvezla u Mijinu avliju.

Sâm im je Mija otvorio kapiju, i uveo priju u sobu, lijepo i svečano spremljenu, i tamnjanom nakadjenu, a onda se vratio k Jakši, da mu pomogne isprezat' konje, i nosit u kućar svekrvinu milošću.

Jeka skinula s glave maramu, raskopčala na njedrima kožušac, i tražila po sobi očima svoga Jakše »mlâdu«.

»A 'di je ta moja snajka?« rekla je Mijinoj ženi, »da ju svekrva njezina malko zagrli!«

»Ajde, snaš' Baro, ajde,« okrenula se na to Mijina žena »mladi«, — »šta se stidiš?! . . . Poljubi svekrvu u ruku!«

A Bara se makla od kreveta, na kojeg se bila naslonila, i prišla k Jeki, hoteć' da ju poljubi.

»Ohò, prijo!« trgnula se Jeka; — »A šta 'š ti to, ženo?!«

»Pà — t o t i j e s n â, prijo božja!« dobacila je Mijina žena, motreć' u čudu Jeku.

»Ehè, žene, sram vas bilo!« prosula Jeka na žene; — »niste djeca, da pravite sprdnju iz mene, sirote!... Šta je vama naspjelo?! . . . Valjda ni' moj Jakša u d o v a c, s dvoje, troje, djece?! . . . C u r u mi pokažite, što ju je momak isprosio! . . .«

»Je's,*) ženo, a šta ti to govoriš?!« još se više uščudila Mijina žena. »Kakva te cura napala! . . . Tvoj je sin p r o s i o — s n a š' B a r u, i nije htio o drugoj ni čut' . . . Rekli smo mu lijepo, obadvoje nas, i ja, i moj Mija, da je ona već s t a r i j a ženska, da ni' za njega; nudili smo mu n a š u k ć e r, Maru, al' on se

*) Je's — Jezus!

upeo, kô onaj u plugu, pa tjera svoje: ja 'oću Baru; ne namićite mi druge; ja sam nju vidio, i men' se dopala . . . E, pa reci sad sama: nismo ga valjda mi — uvračali?!« . . .

Jeku kao da je grom ošinuo. Stajala je nasred sobe, sva slomljena, potištena. Ta sramota! Puć' će joj glas — i u desetu župu! Nikad joj snâ u kuću ne će doć'! . . . Pa te sprdnje! Ona već pokupila i svatove, pohvalila se pred cijelim selom, kakvu će joj sna'u njezin Jakša dovest', a glè! . . . T o u d o v i c a! . . . M a t i bi mu mogla bit'! . . . U zô čas se — i rodila!...

A tad se na vratima pokazao Jakša.

»Ao, sinko, — u kamen se ti pretvorio!« zalomila Jeka rukama, ugledavši sina. »'Di ti je »m l â d a« tvoja, goropadi jedna?! Zar sam te zato 'ránila, da mi, na sprdnju sveg svijeta, u kuću — b a b u dovedeš?! . . . Kamenoj meni, 'di je tvoja pamet bila?!« . . .

Jakša zastao, izbuljio oči; zapela mu svaka riječ u grlu.

»Mà . . . mà . . . b a b a . . . otkud baba!« mucao je, i pentao, ne mičuć' se s vratiju. — »Ja sam, valjda, c u r u isprosio?!« . . .

»Ajd' ne govori štagod, — kakvu curu!« umiješao se sad, zlovoljno, i Mija. »Mi smo teb' lijepo nudili curu, našu kćer Maru, al' ti si želio Baru, pa Baru, ženu pokojnog mog brata. Nisam, u prvi ma', ni sâm vjerovao, čudio sam se, al' šta ja opet znam, šta je u čijoj glavi . . . Govorio si, da voliš »stariju«, pa jaku, za posô dobru, da si ju v i d i o, i d o p a l a ti se . . . è, pa u ime Božje, rekoh! Ima svakakvih lju-

di, netko nešto voli, — mislio sam si... Tà, tko bi se na to i sjetio!... A tebi bija' drugčije gledat, kad u prošnju ideš!...«

Pod Jakšinim nogama izmicala se zemlja. U glavi mu se stalo vrtiti, magliti; obuzela ga svega neka vrtoglavica, i pričinjalo mu se, kô da neprestano raste, raste, i da će se u brzo dotaći glavom tavanica, a onda se prevrnut', i on, i cijela kuća, i sunovratit' se, kô s kakve pećine, u crni bezdan.

Jeka je plakala, i brisala, krajem marame, nakvašene oči, a on je neprestano tako stajao, — izbuljenih očiju, razvaljenih usta, ne mičući se s mjesta.

U to ga je prošla ona prva prepast, i malo se osvijestio. A onda se obrnuo, naglo, brzo, i što bi dlanom o dlan lupio, nestalo ga je kroz šljivik, u onim velikim, škrabutničkim, brdima.

Odmah za njim odvezla se je i Jeka.

A kad je nestalo i zadnjeg zveketa kola, koja su se, u naglom kasu, otkotrljala nizbrdice, kroz selo, sio je Mija za stol, i rekao zlovoljno ženi:

»Pošalji lúdo na vojsku, — sidi, pa plači!« — — —

Prekasno!

Lagano je tonulo srpanjsko sunce za slavonske brežuljke; tonulo i utapalo se u vijugavoj Savi, koja je mimo njih mirno tekla, i upijala u se ugodno svjetlo dana, koji se gubio.

Preko zasijanih polja, i pokošenih livada, strujio dolinom ponešto rashladjeni zrak, a po šikarama, i mladim gajićima, rasijanim i rastepenim po cijeloj ravni, uvlačio se onaj prvi, večernji mračak.

Tamo iza ravni, preko Save, izdizale su se u tamnom plavilu bosanske planine, i u svojim nejasnim konturama divotno su se, i ujedno tajnovito, odražavale u večernjem rumenilu.

Nevidljivo je izdisao dan, neopazice se spuštao suton; blago je bilo nebo, miran cio slavonski kraj....

Puteljkom, što se povlačio krajem šikare, i vodio s livada u selo, koračao lagano visok mladić, širokih pleća, i tamne puti; bit' će mu najviše dvadeset dvije godine.

Desno se zeleni gusta šikara; lijevo, dokle ti oko siže, stere se na polak zrelo žito, kao zlatno more. Tijano struji preko njega povjetarac, lagano se lelija jedro klasje; igra se, i ziblje, kô mali vali po mirnoj, glatkoj pučini...

Mladić oborio glavu i gundrao kroz zube neku momačku pjesmicu. Preko ramena prebacio je ulare, na kojima je odveo konje u pašnjak, a o lijevu ruku prevjesio je malu sikiricu . . .

Naokolo vlada tišina; ne čuješ ni glaska. Na polju ni žive duše. Sutra je svetac, i svijet malo ranije prestao s poslom. Samo se čuje tapkanje mladićevih nogu po sivoj, gustoj prašini, i njegovo gundranje, koje se na čas izmjenjuje s pritajenim fićukom obijesnih seoskih poskočnica.

Ovdje ondje zašuštilo po koji put grmlje, zanihale se vršice, a zrakom prhnula plaha ptičica, preplašena njuškanjem mladog šarova, koji je veselo trčkao ispred mladića, zavlačeć' se gdjegdje u gusto šikarje . . .

»Ivo . . . Ivane!« zovnuo netko mladića tihim, plašljivim glasom.

On se brecnuo, i namrštio čelo . . . Pritajio se, kao da nije čuo glasa, koji ga je pozivao, da stane, i opružio korak, da što prije izbjegne — valjda neugodnom sastanku.

»Ivo, stani . . . pričekaj me!« začuo je sad mnogo glasnije; a u tom glasu zvučilo je nešto bolna, prijekorna.

Mladić se ustavio, zirnuo preko plota u polje, odakle je dopirao onaj dobro mu poznati, ženski glas, a tad pošao opet lagano, lagacko, jedva dižući noge, kao da nije bio sam sobom načistu, bi li stao, ili žurno pošao naprijed.

U to je ona žena prešla plot, i žurnim korakom približila se mladiću.

O lijevoj ruci visio joj sepet, pun mladog graha, a u desnoj nosila je testiju, u kojoj si je ponijela od kuće vode.

Bila je znojna, i ugrijana.

Crvena tkana marama, koju je nemarno prebacila preko glave, još je jače isticala bljedilo njenog lica, u koje se duboko usjekao izraz neke velike, pečalne boli. Ako i mlada, moglo joj je biti najviše osamnaest godina, mora da je već mnogo prepatila.

»A otkud ti tako kasno?« nabacio je mladić, kad je djevojka došla do njega, i spustila sepet, da ga premetne na drugu ruku.

»Bila sam, eto, vi'š, na mekoti«, pripovijedala je ona, podkasujuć košulju, da je ne zapraši, »pa sam, eto, u žurbi, da što više naberem grâ, malo i okasnila . . . Znaš, upravo me je spopao kô' neki stra', kad sam opazila, da sam sama — u tolikom polju . . . pa sam se žurila . . . Sva sam se, eto, zajapurila . . . Sva sreća, da sam se na tebe namjerila . . .«

»A dà,« primijetio je mladić; a onda su pošli polagano dalje.

Oboje je šutilo; i tako su išli kojih pedeset, šezdeset koraka.

»Dugo te nije bilo kod mene?« počela je djevojka, pogledavši nježno mladića . . . »Zašto te nema, Ivo? . . . Nekad te se nisam mogla o t r e s t', smetô si me u poslu — a sad . . .?« — Tu je prestala, i obrisala

krajem marame suzu, koju joj je ljuta bol potisnula niz lice...

»Eh!« rekao je na to mladić, i odmahnuo rukom; ali se djevojka nije na to obazirala, već je nastavila:

»...sad te ni na oči!... Brat i snâ pojedoše me živu... A i svijet već s v a š t a govori... Znaš, da se to sve sazna... A šta sam ti ja, sirotica, skrivila?! ...Ako sam sirota, i nisam bogata, kô što ih ima, al' nisam ni gora od drugih... Imam svoje ruke, pa svoju pamet... i sve me selo hvali... Nitko mi ni' mane našao, nitko mi ni na slogu, ni na jelu nije zabavio, niti je mogao... Pa opet — nemam sreće!... Drúge se udaju, tkaju peškire na konje, spremaju darove, i ciče od veselja, a ja? — Ja se kupam u suzama; i kad lijegam, i kad ustajem... S a d, kad bi trebalo, da me najviše paziš, odnemario si me, napustio, ni blizu te k meni!«...

Ušutila je na čas, i išla tako nekoliko koraka uz mladića; a on je, oborivši glavu, vukao lagano po prašini noge, i smišljao u sebi, šta da joj odgovori.

Al' riječ mu nije htjela na grlo.

»Ivo!« dahnula je onda ona, i, spustivši na zemlju testiju, zastala, i primila ga grčevito za obje ruke.

Oči joj se zalile suzama, iz grudi joj prodro dugo pritajivani plač, i nije od njega smogla dugo riječi.

»Zašto si taki?« predbacila mu je bolno, i ujedno nježno... »Zašto — kaži?!... Zar ti nije žao onoga stvora božjega, koji će za kratko, za nekoliko mjeseci, ostaviti majčino krilo, i ugledati sunce nebesko?! ...Tvoja je krv, tvoje dijete,... a kakvu mu sreću

spremaš?... Kopilan, i tudji slugan, potipalo selsko — do smrti...!... Ne boli li te duša, kad na to pomisliš?... Ivo! — Boj se Boga!... Drag si mi, ne želim ti zla, al' moglo bi doć' doba, kad bi te stigle djevojačke kletve... ne ćeš imat' sreće!... Sjeti se, šta si mi sve govorio, — a sad si na jedanput — na sve to zaboravio... kô da me nikad ni vidio nisi!... Otkad ti ono, tam za crkvom, znaš, rekoh... šta je sa mnom... ti se odbi, — kô da te je crna zemlja progutala!... A ja plačem, naričem, — utopit ću se u suzama... i bježim ispred svijeta, koji na me prstom pokazuje... Sad smo, vidiš, sami, nitko nas ne čuje, i ne vidi; jedino je nebo nad nama;... daj, sad mi kaži, od komada — šta misliš?... Tako ti života, i mladosti tvoje; tako ti groba, u koji ćeš leći,... daj, reci, govori, — 'oćeš li me?!...«

»Bi', Janjo«, odvratio je muklo mladić, »al'... ne dadu mi te... Volio sam te, nisi mi ni sad mrska; uzeo bi' te... bi', vida mi, al' ne da m a t i, — a uz nju pristô sad i otac... S i r o t a si, kažu... A s a d — pogotovo... Sve selo zna; i oni su čuli... šta je kod tebe... pa, govore... da bi bila s r a m o t a — za nji'ovu kuću...«

»Daa, sad sam i s i r o t a, i s r a m o t a za kuću!...« planula djevojka,... »a tko je sramoti k r i v?! — Nji'ov sin!... Sad ti brane da me uzmeš, — a za što te nije mat' prije psovala, i od mene odvraćala? ...Nisam ni onda bila dukatarka!... Zašto te puštala u selo... šta nije onda govorila,... a znala je, — da a š i k u j e m o!... Pa, zar mi je jedanput sama ka-

zala: sna'o, moja, sve te selo hvali! . . . I sama me posvud dičila: kako sam mirna, dobre ćudi, pa rádjena, i razumna, — a s a d mi, na jednom, zabavlja! . . . Sad brani, kad . . . O, nikad joj Bog ne će dat' sreće... nikad! . . .« i bol joj provali opet na usta, i zaplakala je onim plačem, kad sva duša plače; kad se srce razdira i lomi; kad glas drhće i ječi, ustavit ga ne možeš . . . A malo zatim sklopila je ruke pred njim, i gušeći se u plaču, molila ga, neka sklone mater, da pristane na njihovu ženidbu.

»Kô Boga te, vidiš, molim, — nemoj zgrizat'! Imaš jezik, kaži . . . sve; — sin si joj, nisi sluga! . . . Jer kud ću ja — sad?! Tko će mene, sramotnu, s tudjim djetetom?! . . . Zar da do smrti ostanem kod brata, i sna'e, i milost od njih izgledam?! . . . Radje u vodu . . . u bunar . . . i ja, i dijete . . . a na tvoju dušu, Ivo! . . . Moli, zaklinji, prijeti . . . popustit će... mora! . . .«

Nastala kratka šutnja; tek je šarov koji put zalajao, njuškajući po živici, i kopkajući zemlju prednjim nogama.

Ivan i Janja stajali su nijemi jedno pokraj drugoga, zadubljeni svako u svoje misli; a te misli, uzrujane i mrke, kô oblačine na burnom nebu, gonile su se i lomile u njihovim ojadjenim dušama . . .

Vidjeli su se, kao da stoje svako na drugom rubu duboka ponora, koji im prječi, da ga prijedju, i da se sastanu; a taj ponor, koji je meď njima zinuo, i koji ih rastavlja, bila je Ivanova — mati.

I jedno, i drugo, gledali su ovaj čas pred sobom ovaj jaz, i obojma im je bilo tužno, pretužno; . . . tužno, kô i ona pjesma, što je, odnekud, iz sela, taj čas dopirala do njih, i meko se gubila u ugodnom večernjem zraku . . .

»Kušat' ću«, prenuo se nenadano Ivan . . . »Gledat' ću, m i l o m . . . jer — tko silom u kuću dolazi, slaba mu života . . .«

A na to se je uspravio, popravio na sebi ulare, i pošao laganim korakom dalje. Janja je uzela sa zemlje svoju testiju, i pošla uz njega . . .

». . . Dà, kušat ću«, ponavljao je idući, »a ti čekaj! . . . S ocem nije teško, al' mati! Ona je goropad, I oca je podjarila, pa sad i on viče, i galami, i ako je miran čovjek, i slabo se starao, k o j a će ga svekrom nazvat' . . . A sad — ostaj s Bogom! . . . Strpi se; podje l' mi za rukom, da premotam mater, doći ću . . . prije me se ne nadaj!« . . .

Naturio je kapu na zatiljak, i zovnuvši psa, preskočio prilaz, i izgubio se za čas u mračnom šljiviku.

Blijeda, kô nikada, stajala je djevojka nepomična na putu, i hvatala svaki njegov korak svojim pogledima.

Brzo ga je nestalo u tami, u onom gustom voćnjaku.

A ona je dugo, dugo gledala za njim, kad se već ni njegovi koraci nisu mogli čuti . . . A onda je klonula sva iznemogla na plot, i sva se stresla od gorke

boli, koja joj je ponovno, poput bujice, provalila iz cijele nutrinje ...

*

Bila je kasna jesen, sa tmurnim danima, puna kiše, i blata.

Stabla uz cestu i po polju više se ne zelene, lišće je s njih već popadalo, i gole grane tužno strše u vis. Ovdje ondje tek visi po koji žuti listak, i čeka, dok dune prvi jači vjetar, da ga poput kiše stepe s drveta, i baci na blatnu, raskvašenu zemlju ...

Tužna je priroda, al' veselo je selo.

Veselo je, i preveselo.

Tu ječe gusle, mrmore gajde, tamo praskaju puške, ori se pjesma. Baš pravo veselje! Jesenje je vrijeme, sv. Kata, i doba je, — da se trače s v a t o v i. I svako mälo, a pred kućama se hvata kolo, s početka tijo, lagano, a onda sve veće, sve življe, burnije.

Bruje gajde, pršti blato, cika stoji mladih djeveruša, kuća se trese od topota kršnih momaka, a obijesni čajo kolo vodi, kolom omahuje; čas ga omata, čas s njim ofrkuje, pa ga opet razvija, opruža, dok ga na neke ne odvodi natrag u kuću ...

Mirna je priroda, al' uzavrelo je u selu.

I staro, i mlado, sve je to obuzela neka trzavica. Ne smeta, što sa požeških gora brije hladan sjevernjak, — opustile su tople sobe. Svačijem oku godi. da se nagleda kićenih svatova. Bog zna, nisu l' komu zadnji, što ih gleda! — A oni, kô da to znaju, svaki čas izlaze pred kuće, i hvataju se u kolo ...

I Ivanova mati ženi sina, Ivana. Dobre je kuće, ugledne je okupila i svatove. Iz tudjeg su sela, doveli su u tudji svijet p r v u svoju djevojku, pa su se i opravili, kako treba. Milota ih je pogledati! Sve se cakli na njima; u svem su novom. A vidi im se i na obrazima, da se ne hrane provom, ni kiselicom čorbom. Pa kako se samo vladaju; kô da su u majstorskim, ili gospodskim svatovima! Kako se samo ofrkuju oko svoje »mlade«, kako ju paze, i ugadjaju joj! ... A ona, ponosna, visoko je uzdigla glavu, nek' bljeskaju zlaćani dukati, što su joj, nanizani, prekrili cijeli vrat, i ovjesili se do pol njedara ...

Mrtva je priroda, — al' veseli su svatovi.

Veseo je i Ivan, gledajuć svoju lijepu mladu. I što ju više motri, sve mu milijom postaje; i ne može da je se nagleda ... Svako mälo svraća na nju pogled, i pase očima na njenom bujnom tijelu; tek cilik gusala vraća ga k sebi; i u tom času, zanosa i ljubavi, udara u igru, bijesnu i neobuzdanu ...

Veselo bruje žice, veselo se izvija pjesma, i struji zrakom preko mrkih gora, preko mrtvih polja; gromko praskaju puške, opojno mrmore gajde, gundraju i drhću; — a drhtaji ovi šuljaju se lagano cijelim malim selom; — šuljaju se, i zabadaju, poput oštrog trnja, u bolno srce — o s t a v l j e n e J a n j e ...

*

Prošla je godina dana, otkako je Ivan doveo u kuću svoju mladu. S prvine bilo lijepo. Mladi su se slagali, starci nisu imali ničemu prigovarati, i Ivanova mati hvalila se sa svojom snahom.

Al' što dalje, — sve gore.

Jedinka u matere, navikla mlada snaša radit, i živjet, po svojoj volji, pa htjela tako i uz muža. Al' tudja mati nije kô rodjena, i ne voli dangube, ni nada se gospodara.

U kući nestalo mira, a mjesto njega učestale svadje. A gdje se kar i inat jednom uvriježe, tu nema opstanka slozi, ni životu.

Mlada žena znala obrlatit' muža, i Ivan, nekada miran, i pokoran, na materinu jednu — odvraćao sada deset.

Jednom dapače podigao na nju i ruku. Da ne bi, u dobri čas, oca, mogao je — u jarosti — postati i u b o j i c o m rodjene matere...

Uz ovakav život počela im je druga godina njihova braka. I ne bi dugo iza toga, što su zagazili u nju, — p o d i j e l i š e se. — — —

Mladoj ženi bilo je srce na mjestu.

Sad joj je opet moglo biti, da živi starim, djevojačkim životom.

A i Ivanu se mililo biti gospodarem u kući. Uzeo je slugu, da mu radi, a sam je neprestano obilazio sajmove, i trgovao s konjima. A kad ne bi bio na sajmu, veći dio dana, i noći, prosjedio je u krčmi, pijući, i kartajući se...

Jednom je došao pijan sa sajma. Od toga dana počeo je kašljucati, i tužiti se na boli u prsima. Neko se vrijeme otimao, i vukao, al' sve jača bol svalila ga u krevet.

S dana u dan sve se više sušio.

A dok je on ležao u postelji, žena se dala po 'rdjavu poslu. Opazio je on to odmah, i ljuto ga ujela za srce ženina nevjera.

To mu je i prije vremena potkopalo grob...

I nije dugo gospodario.

Dvije godine, iza kako se podijelio s ocem, otišao je pod ledinu. — — —

*

I opet ciliču gusle, a bruje gajde, i opet odzvanja pjesma.

I opet se trače s v a t o v i.

Udovički su doduše, al' zato su ipak veseli. Nije ih mnogo, al' su valjani. A igraju! Kô da im je za zadnji put... A zašto i ne bi bili veseli! Još čas, dva, i odvesti će sobom, u svoje selo, najljepšu snahu u cijeloj župi. — Dičit' će im cijelo selo. — A ni gjuvegiji nema prigovora. Poštena je oca sin, i sâm je pošten. A ni kuća nije na zlu glasu. A sad će ju imetak »mládin«, što joj je ostao iza muža — Ivana, još više podići... Zašto dakle da ne budu veseli, i ponosni!..

Ciče gusle, da sve žice pucaju.

Još malo, — al' veselo!

I jest veselo. Veselo, i preveselo...

A u srcu stare Ivanove matere — tužno, i pretužno.

Svaki glasak njojzi nova rana; svaki zuj žice njenom srcu oštri mač.

Stisla se u kutu, i nariče iza glasa... Starac, otac, pogurio se do nje, i sjedi bez glasa, bez srca, bez misli...

A mati se svedjer bije u prsa, i n a r i č e:

»Nesretna li sam, i kamena, Bogo moj! Šta uradi' iz sebe, kukavice! ... Da uze' o n u sirotu, ne bi' dočekala ovog jada, ... niti kukala za sinom ... Lakomila sam se za bogatstvom, pa me je stigla pokara ... A drugi će sad uživat sirobitnju moju ... dušmanin moj ... koji mi ubi sina, i rastepe kuću ... Kamo sreće moje, da ni pod krov nikad došla nisi! Tvoji d u k a t i — moja su propast ... Moja ... i o n e sirote! ... Al' sad je sve p r e k a s n o ... jer nema tebe majci — Ivo moj!« ...

Zlatno ime

Imao sam neku staru »tetku«, zvala se B i r d j a. Bila je još sirova žena, kad joj je umro muž, a bio je stric ujni moje pokojne babe. Iza smrti muža imala je od česa živjet', i nije se htjela po drugiput udavati. Voljela je, da ono nešto »sirotinje«, što joj je iza muža ostalo, sačuva svojoj jedinici L i l k i, nego li da njezin trud i muku grabe i razvlače tudje ruke ... I mà da je imala dosta prosaca, i boljih gazdâ, — nije se udala.

Kad sam se prvi put našao kod nje, imala je pedeset godina. Bila je i onda, što 'no riječ, još »pristala» ženska. Tko nije znao, ne bi nikad rekao, da ta žena već dvadeset godina na svojim slabim, ženskim rukama, bez muške pomoći, drži cijelu kuću, i dosta veliki posjed. A bilo je doista tako ...

Osim Lilke nije »tetka« imala nikog bližeg svoga. I kako je bila čuvarna, rekô bih: upravo škrta — na sebi, kad se radilo o njezinoj kćeri, tu nije znala granice. Meko materino srce i zadnju bi kap svoje krvi za nju dalo ...

A i mene je radosno dočikala; osim jedinice, kćeri, ja sam bio sav ostali njezin »rod« ... Kadgod sam samo dospio, morao sam trknut' do nje. A kad

sam odlazio, i sa staricom se opraštao, svagda bi joj navrle na oči suze.

»Sinko, stara sam, slaba, možda je ovo zadnji put!« — obično je pridodala . . .

A ja sam i pet godina dolazio, i odlazio, a »tetka« — gotovo mladja . . .

Jednom sam došao, i zatekao Lilku samu. Stara je pošla u vinograd. Pozdravili smo se, i ja sam sio do nje.

»Šta radiš, Lilka?« pitao sam je.

»Zar ne vidiš: košulju za budućeg muža, odvratila je, i nasmijala se.

»Muža?!« . . . Pa ti se udaješ! — E, onda čestitam!«

»O, nè, hvala!« branila se ona. — »Još ne!«

»Al' skoro valjda?«

»Ni to . . . Bog zna!« pridodala je na to, i tiho, jedva čujno uzdahnula.

»Vidiš, Lilka«, rekao sam, »r o d smo, ne ćeš zamjerit'; ajde reci, z a š t o se nisi udala? . . . Sirota nisi, ružna nisi; a ni zatepena nisi . . . koji je dakle razlog?!«

»O, dosta ih je«, odvratila ona na to. — »Kad baš hoćeš, pa znaj! . . . Nije, da nisam, — mogla sam pokrit glavu . . . o, je', i otkad već! A nisam htjela.— Ne ću pijanca, ne ću bukvana . . . a nije mi bogme sile ni onog, kog mi srce ne voli. Ako sam i starija, još nisam baba. — A ne ću bome čovjeka ni s kakvimgod — i m e n o m . . . Jest, smij se, i jest smiješno, — al' ne ću . . . Meni su, vidiš, neka imena tako mrska, i

odvratna, da ja nikako ne bih mogla živjet' uz čovjeka, kojeg bih morala nazivat' takovim imenom . . . S nekima sam se od tih, 'ajd' još nekako, i izmirila, al' dva ne smijem još uvijek — ni čut', . . . ni pomislit' na njih! . . . A to je J e v r e m, i P a n t a . . . Znaš, pa da mi dodje sâm p r i n c, lijep kô sunce, s t i m imenom, — i njega bih odbila!« . . .

»Čuješ, Lilka!« rekoh joj na to, »imam prijatelja; znam ga u dušu. Čovjek je, kojemu ne bi mogla zamjerit'... Vi biste bili jedno za drugo kô stvoreni!«

»Pa dovedi ga!« rekla je, i nasmijala se. »Možda bude šta!« . . .

*

Naš bilježnik bio je baš zagazio u tridesetu. Upravo je sad nekako osam godina, što je došao k nama, u našu općinu.

Bio je točan i savjestan, sa svijetom ljubezan i obziran, mà, kako 'no kažu: čovjek na svom mjestu.

Kao svi Srijemci, bio je i on vesele naravi. U društvu je radi toga bio rado vidjen. Mnogo, pače vrlo mnogo, je čitao, a to mu je pribavilo lakoću u izražaju, uslijed česa su ga njegovi predpostavljeni u velike cijenili . . .

Bio je čovjek ugodne vanjštine, i tjelesno lijepo razvijen. Zdrav, kao dren, blag, kao djetinje srce . . .

Jedno vrijeme kao da se malo promijenio. Bio je nekako turoban, skoro mrzlovoljast.

»Šta ti je?« pitao sam ga.

»A nisam nešto onaj pravi«, odgovorio mi je.

»Ženi se!« rekoh, — bit' ćeš vedriji.«

»Misliš?«

»Siguran sam«.
»Možda znaš koju?«
»Znam«, rekoh.
»Za mene?«
»Taman za tebe«.
»E, pa dobro — ženim se!«

*

Javio sam Lilki, kad ćemo doći.

Zatekli smo je u dvorištu pod orahom.

Opazio sam, da je bila uzbudjena.

Dok smo se pozdravljali, došla je i stara. Imala je na sebi novu suknju, i novu pregaču. I razgovornija je bila, nego li obično. A i izraze je nekud birala ljepše. — zna baba da gjuvegija na svašto pazi! . . .

Sunce je pripeklo, i dan je bio sparan, pa smo jedno vrijeme ostali sve četvero u dvorištu, na zraku. Ako je i bio u sobi hlad, u sjeni drveta bilo je ipak ugodnije. A kad je žega ponešto jenjala, pošli smo u sobu.

Stara je i nju ljepše nagizdala. Radost joj je izvirala iz očiju, kad je čitala sa »zetova« lica, da mu se dopada kod nje. A stara je imala dobro oko, i nije se varala.

Njemu se doista svidjelo kod njih. A svidjele mu se nada sve ove žive, crne, oči, moje »rodice« Lilke; svidjela mu se njezina razboritost i ljupkost. Stara mačka je i to opazila. A nije njoj ni to izbjeglo, da je Lilka ovaj put nekako drugačija, nego li je bila s drugim proscima. A što je opazilo bakino slabo oko, nije ni mom oštrom vidu umaklo . . .

Bio sam u brzo na čistu, da će tu doskora zaguditi gajde.

A i zbilo se tako . . .

Mladi se brzo spoznaše, i zamilovaše.

Za par dana imale su već biti i — z a r u k e. Nisu više djeca; u zreloj su dobi oboje, — pa šta da i otežu. — — — — ——

Približio se odlučni čas.

Stara se sirota uzvrtila; sve bi nešto, a ne zna, ni sama, šta. Svako malo zvala bi »zeta«, da vidi ovo, da razgleda ono. Odvela ga čak i u bašču.

Ostao sam časom na samu sa Lilkom.

»Je l' na mjestu srce, Lilka?« pitao sam ju.

»Jest«, odgovorila je, i slatko se nasmijala. »Hvala Ti!«

»Primaš li sad čestitku?«

»Od srca rado!« — I stisnula mi ruku.

»A voliš li ga?«

»Volim!« izgovorila je sigurno . . . A zbilja, kako je i m e mom zaručniku?«

»Ime?«

»Dà, ime«.

»J e v r e m«, rekoh mirno.

»J e v r e m?!«

»Jest, J e v r e m«.

I ona je časkom šutila, a onda uskliknula:

»O, kako je to — z l a t n o i m e!« . . .

*

Kad smo se rastajali, i odlazili kući, »tetka« nije više spominjala starosti, niti je plakala. — — — —

Vruća krv

Snaš' Kaja, valjda, ni sama ne bi znala reći, kako je to došlo.

Dok je još bila djevojkom, u oca i matere, znalo bi to, ponekad, da kljucne u njenom srcu, kô neka nejasna, neizražena želja: kô neka čežnja za nečim lijepim, krasnim, a još nepoznatim.

Al' to je došlo, i prošlo. Jer snaš' Kaja nije za onda još znala, što je život.

Ona je od svog poroda bila materina maza. Cijelo svoje djevojaštvo prosjedila je u hladu, s maramom na glavi, da joj sunce ne opali lica. Mati ju je čuvala kô kakvu bulu, i svako malo joj je govorila:

»Čuvaj mi se, kćeri! Ne 'rani te majka za šokca, već za g o s p o d i n a!«

A ta želja, da joj kći podje za »gospodina«, bila je u te žene tako jaka, da je prijekim okom gledala svakog seoskog momka, koji bi se kušao približiti njezinoj Kati, pa mà baš i u šali. Ona je, šta više, bila i uvjerena, da će ovakova djevojka, kô njezina Kata, i polučiti onu sreću, što joj majka sprema.

To materino uvjerenje počelo je, malo po malo, prelaziti i na djevojku, i ona je, konačno, i sama stala

da vjeruje, da je doista othranjena za nešto bolje, nego što je obični, »prosti« šokac . . .

Al' godine su prolazile, a osim »šokaca« nitko »bolji« nije se javljao.

I Kata se tako udala za Màrku, sadanjeg svog muža.

Udala se, kako 'no kažu, da se — u d a.

Marka je bio dobar čovjek, i snaš' Kaja bi u velike zgriješila, kad bi se kraj njega mogla na išta potužiti. Nije, istinabog, živjela više onako, bez svake brige, kao nekada kraj svoje matere, koja je istezala i za se i za nju, ali nikad se baš nije ubijala poslom, niti je u kući bila išta željna. Sam Marka ju je pazio, i čuvao, da ni muha nije smjela na nju sjest'.

Pa ipak, kraj svg toga — snaš' Kaja nije bila, nekako, zadovoljna.

Cijelu nju obuzela je neka nujnost, i sjeta; neki nemir, kojemu ona nije znala naći uzroka. Bivalo je, da po cijele noći nije mogla naći sna, i mozgom joj se plelo, i ispreplitalo stotinu misli, stotinu slika . . . Ona se, doduše, već davno sprijateljila s onim, što se više nije dalo promijeniti, ali, svejedno, — u njezinoj duši nije bilo pravog pokoja. Njezino srce počelo je, na jednom, da teži za nečim, što je ona u svojoj nutrinji, možda, i osjećala, ili tek naslućivala, ali čemu nije umjela naći pravoga izraza. Ona je, jednom riječju, znala, da se s njom nešto zbiva, ali nije mogla dokučiti: šta, i zašto.

Iskakivale su joj, kadikad, na um i riječi njezine matere, i rovale joj, tu i tamo, po mozgu, no ona nije

htjela da im podaje, sada, kakvo osobito značenje u odgonetanju one zagonetne, i čudne, promjene, koju je osjećala na sebi. — Ah. J e d a n, k ô i d r u g i! — zaključivala bi, i kušala, da se otrese ovakovih misli, koje bi joj mogle samo ogorčiti život. Istina, ona, osim svoga Marke, nije znala za d r u g u ljubav, a nije ni težila za njom. Al' č u l a je zato od svojih drúgî koješta toga, i stvorila iz toga zaključak, da su svi muškarci — j e d n a k i.

— A možda — ipak n i s u!

Ova misao kô neki tajni šapat, munula joj naglo mozgom, i upalila joj, u času, krv. — Možda su... »o n i«, drugi... b o l j i?!

I s tom, novom, mišlju porodila se u duši snaš' Kaje i neka nejasna, neodredjena sumnja. Njoj se činilo, kao da je, eto sad, na jednom, p r o g l e d a l a, i u sebi samoj osjetila neku prazninu. I počela je na to, da si u svojoj jednostavnoj, priprostoj mašti iznaša pred oči čar o v a k o v e ljubavi, slast takovih zagrljaja.

A ljetne noći u onom krasnom, gorskom kraju bile su kô stvorene za ovakova maštanja. Ona su postala, na jednom, za snaš' Kaju neki novi svijet, u koji je ona, iznenada, zašla. Njezina duša počela je da lebdi po nekim višim, zračnim, sferama, i traži za se novi život; život pun l j u b a v i: one divlje, nasilne, i neobuzdane ljubavi, koja i boli zadaje, ali i slasti pruža.

A kad bi ovako sva razdragana, puna neke slatke omame, i nehotice ispružila ruke, da ogrli, i stisne u

zagrljaj, predmet svojih žudnja, iskrsla bi, najednom, pred njenim očima slika njezinog Marke.

Sa te slike čitala je ona svu veliku dobrotu te čestite, i široke duše, kao i duboku njegovu ljubav. A onda bi se duboko zamislila, i sva stužila.

Al' vruća njezina krv nije prestajala da joj dovodi u mozak sve sladje misli, sve zamamnije slike, i predodžbe; i u njezinoj duši počelo da se zameće neko novo čuvstvo, kojega do tada nije još poznavala.

I u takvom duševnom raspoloženju srela se snaš' Kaja jednoga dana s bilježnikom. Ona je već s davna opazila, da on nje ne gleda posve ravnodušno, već da ju upravo guta svojim pomamnim očima.

Njenim mozgom križale su se, poput munje, svakovrsne misli, sad slatke, i ugodne, a sad opet ružne, i pune boli. Čisto ju je, od njih, obuzela kô neka omaglica. I srce joj stegla neka tjeskoba. Ni sama ne zna, kako se našla u jednom mladom, gustom hrastiku. Omamljena strašću nije ni opazila, da je stupila na stazu, koja vodi u ponor.

Malo po malo, i počela je osjećati kô neku groznicu. Časom joj je postajalo hladno, i cijelim tijelom joj prolazili neki ledeni trnci, a čas za tim stao se već širiti po njoj, naglo i brzo, odozdo prama gore, neki ugodni val topline, i ispunjavati ju svu nečim slatkim, tako blaženim, kako još nikada u životu nije osjećala. Od te slasti počela joj podrhtavati, i klecati, koljena, i došlo joj, da sjedne, jer nije mogla dalje. A bilježnik je sio uz nju, i prigrlivši je tijesno

uza se, stao da joj ljubi, i grize, njena puna, i sočna, usta...

*

Od toga dana postala je snaš' Kaja kô neko drugo čeljade. Njezinom dušom zavladao je sada — neki posebni mir. Nestalo je one borbe, koja ju je mučila, i trzala, već dulje vremena. Sve je sad svršeno. Ona je, istinabog, podlegla u toj borbi, ali taj poraz bio je tako sladak, tako ugodan! Pa ona je i čeznula za njim. Nije ga tražila, nè, to se ne može reći, ali došao je — i sam od sebe. A dugo joj nije dao mira! To je u njoj kopkalo, i grizlo, neprestano, kô kakvi crv. A sad je, eto, sve svršeno! Prevarila je, istina, čestita, poštena muža, ali, šta tu hasni sada i govorit: učinjeno je — učinjeno! A ona je morala izdovoljit želju! M o r a l a je! Sad z n a, šta je h t j e l a znati, pa, eto! Nek' rade s njom, šta ih volja, — učinila je! Zar je ona kriva, da je t a k o v a?!...

Te, i takove, misli spopadale su snaš' Kaju svaki puta, kadgod bi joj izašao pred oči onaj sastanak sa bilježnikom. Ona je bila u svojoj duši duboko osvjedočena, da nije mogla biti drugačijom, nego li je bila, i uslijed toga nije ni osjećala kakove grižnje, što je o n o počinila. No odlučila je ipak, da će izbjegavati otsele svaku priliku, da se, mà gdje, nadje na samu s bilježnikom, koji je, poslije o n o g a, češće bazao oko njezine kuće.

Morala je to — poradi Marke... Siroma Marka! Tako dobar, i — prevarila ga! Jedanput! Pa to nije bilo — s r c e m! To ni' ništa! Ni grjeh nije! To je,

tako, kô od šale; iz neke puste, lude želje! Al' više — jok!...

*

Bližala se jesen. Sparina, ona nesnosna, već je prestala, a ono vrućine, što je još vladalo, ublaživao je vjetrić, što je bez prestanka popirivao sa požeških brdina.

U selo stigao je novi učitelj. Čovjek mlad, visok, i snažan, ugodne vanjštine. Dobre ćudi, i vesele naravi. Kao seljačko dijete, iz nedaleka kraja, umio s narodom, i selo ga, u brzo, jako zavolilo.

Snaš' Kaja se nekako kô bojala da ga vidi. Sjećala se »onoga« s bilježnikom, pa je bila u strahu, da je njezina vruća krv ne uvede i opet u napast.

Jednom su se ipak sreli. I kad ga je ugledala, zbilja ju je samo nešto presjeklo u pasu. Oči joj se zacaklile, zažagrile, kô u divlje mačke, a grudi, još djevičanske, uzbibale se, i napele, sam' što ne probiju oplećka, i marame, koja ih je, svezana unakrst, sakrivala.

A dok ga je promotrila malo bolje, onako snažna, pa visoka, samo je uskliknula: »Uh!« A u toj jednoj jedinoj riječi bila je izražena sva njezina želja, sva čežnja, i sva strast...

I od tog časa snaš' Kaja nije opet imala mira. Sama pomisao na lijepog učitelja tako je znala uzburkati njenu, i onako već vrelu, krv, da bi ju cijelu obuzela takova vrućina, kô da je sat, dva, prestajala na najjačoj sunčanoj pripeci. A uz to je se napopala još neka čudna bojažljivost, i uzrujanost, i sve joj se

činilo, kô da će je, sad nà, netko sa strane, iznenada, lupiti nečim po glavi. Bila je to tjeskoba, a možda i neka vrst s l u t n j e, koje si ona nije znala razjasniti.

Njezin Marka opazio je na njoj ovu naglu promjenu.

»Šta je tebi, Kato?« upitao ju je zabrinuto. »Da nisi, možda, bolesna?«

»Ne znam!« odgovorila je, u neprilici. »Mälo, mälo, i spopada me neka vrućina. Bit će, da nisam zdrava.«

I snaš' Kaja nije lagala. Zbilja nije bila zdrava. U nje je bilo bolesno — s r c e, i d u š a njena. Dan i noć izjedala ju svu, i proždirala, pomama za lijepim učiteljem. Ta njena požuda, i čežnja, bila je tako jaka, i silna, da joj je zadavala i fizičke boli, i muke.

Njezina strast, do sada još pritajena, i zapretana, razbuktila se, na jednom, u silni plamen, prijeteći da uništi, u času, i njen p o n o s, koji joj se kušao oprijeti, i sve zaprjeke, koje joj je još razum u zadnji čas postavljao.

Tako je, eto, bilo sa snaš' Kajom, kada se prvi put s a s t a l a sa učiteljem. U njega je bilo pronicavo oko, i on je odmah razumio, šta znači ona rumen, što joj je oblila cijelo lice, čim ga je opazila. A kad joj je pružio ruku, i osjetio, kako njezina ruka pri tom sva drhće, kô šiba na vodi, bio je odmah na čistu, šta se taj čas dogadja u njezinoj nutrinji . . .

I zato se ne trebamo čuditi, što je ona još istu večer, tajom, došla k njemu, u njegov stan . . .

Bila je noć; i u selu vladao mir. Pravi selski mir. Tek po koji lavež pasa, i kukurikanje pijetlâ, mutilo je tišinu. Al' zato je u livadama, ispod sela, kipio život. Kipio, i vrio, kô na sajmu. Tu »konjari« pasu konje, i paze, da ne odu u kvar. Raznim šalama, i doskočicama krate si vrijeme, i tjeraju s očiju san. Ovo je, valjda, najljepša slika, najvjerniji odraz selskoga života. Tu vlada ono pravo, iskreno veselje, tu ona poznata, selska, bezbrižnost. Ovdje se razotkriva prava narodna duša: tu čitaš iz nje sve, kô na dlanu.

Zbude se, da konjari, ponekad, u svojoj obijesti, malo i zabrazde. No to je, velim, više od obijesti, nego l' iz zla srca. A narodna je duša dobra, mekana, i ne važe svake. Ona rado prašta, i ne zapisuje svega na rovaš.

I ovaj put će morat da malo »zažmiri«. Jer nevaljalci su, eto, jednom starom financu »očistili bostan«. Njegove drage ljubenice koturaju se, eno, kraj konjarske vatre.

S najljepšom su nakanili da počaste učitelja. Kocka je pala na Marku, da je odnese, i preda.

Marka se skupio, i u času je stajao u trijemu, pred učiteljevim vratima.

»Gospodine! Otvorite!«

Tišina. Nitko se ne javlja. Onima u sobi zastao dah.

»Gospodine, čujete li? Otvorite!« opet će Marka malo glasnije.

»Za ime božje, to je moj Marka!« snaš' Kaja će, sva izvan sebe, učitelju tiho, u uho. »Ne otvarajte, ako Boga znate!«

Učitelj se pretvarao, kao da se sad istom probudio, pa će, kô bajage, protežući se, i zijevajući, kô iza sna:

»Šta je? Tko je?«

»Ja, Marka. Otvorite!«

»A zašto?«

»Nosim Vam ljubenicu.«

»Ljubenicu! Pa sad?!« začudjeno će učitelj.

»Dà, sad. Otvorite!«

»Ne mogu!« odgovorio je učitelj odrešito.

Marka je stajao čas, dva, pred vratima, i premišljao, šta da radi. Ne može da se vrati, a da ne preda ljubenice. I počne zato ponovno, no ovaj put tihim, molećim glasom:

»Gospodine! . . . Mà, otvorite!«

»Ne mogu, kažem ti!«

»Hm! . . . Pa v a l j d a, do jarca . . .?!«

»No, dà, čovječe! . . . Pusti me na miru!«

Prošao čas, dva. Tišina; muk. Marka je još uvijek stajao pred vratima.

»Ne vjerujem!« rekao je napokon . . . »Varate me! Otvorite!«

»Mà, šta hoćeš, čovječe?!« čuo se srdit glas iz sobe.

»Pa kazô sam! Nosim Vam ljubenicu. Ustanite!«..

Iz sobe se čulo, kako krevet škripi. Učitelj se dizao.

»Isuse nebeski!« ciknula je, po tiho, snaš' Kaja. »Šta ste naumili?!«

»Ne boj se!« odgovorio joj je šaptom učitelj. A tad ju je primio za ruku, i poveo po tmici prema vratima. »Moram mu otvorit!« razlagao joj je potiho. »Jer, ako ode kući, pa te ne nadje, aa . . .? A ovako ću ga zadržat . . . Budi zato mirna, i stani, evo tu, pa čekaj!«

A tada je uzeo s kreveta plahtu, i stao da otključava vrata.

»No, hvala Bogu!« poradovao se Marka . . . »A, šta je to . . . gospodine?! . . .«

Ovo »gospodine« čulo se već nekako muklo, potmulo, kô da je došlo iz podruma; ili iz začepljenih usta.

»Ništa, ništa!« mirio ga učitelj, i privlačio u onoj tmici, lijevom rukom k sebi, dok je, u isti mah, s desnom, gurao snaš' Kaju kroz vrata van, na trijem. A na to je zatvorio sobu, i skinuo s Marke ponjavu. koju mu je na vratima prebacio preko glave. I tad je pošao polako do stola, da upali svjetlo.

A Marka se stao smijuljiti.

»Jeste vrag!« rekao je, i stavio ljubenicu na stol.

*

Sutradan su snaš' Kaju našli u bunaru: svu stučenu, mrtvu.

U mraku, bježeći kući, spotakla se o trulu ogradu; pala, i utopila se.

Kad ju je Marka opazio, mrtvu, u malo da i sam nije za njom u bunar skočio. Jedva su ga umirili.

— Kako ju je samo mogao da ostavi samu! A čuo je, da je hvataju neke v r u ć i n e ! I morô je znat, da u takvom bunilu, i vatruštini, može lako u zlo upast! I našla je, eto, s m r t — njegovom krivnjom! . . .

A n j e g a su, siromaka, svi i krivili! — — —

Tko je kriv?

Sjedio je za stolom, na kojemu je stajala velika, zemljana, zdjela, puna krumpira.

Dok je žena tražila po stolu, i pipala po ladici, vadeći na polje kruh, sol, i štošta drugo, on je dotle već dohvatio limenu, pocrnjelu, žlicu, i naklopio se na zdjelu, iz koje se naglo dizao gusti stup još vruće pare.

Kad je našla sve, što je tražila, i porazmjestila svaku stvar na svoje mjesto, sjela je onda i ona za stol, dohvatila ispred njega, muža si, glavu luka, i počela da ga čisti, križa, i soli.

Za to vrijeme bacila je kradom nekoliko puta pogled na njega, a taj pogled bio je nekako zabrinut, nemiran, i odavao svu uzbudjenost njezine duše.

U dva, tri, maha, za vrijeme večere, pokušala je da zametne s mužem kakvi razgovor, tako, štogod, ne bi l' iz njega kako razabrala njegovu ćud, i volju, no njega su glad, i pohlepa, kojom je gutao svaki onaj zalogaj, tako zaokupili, da nije mario ni za ženu, ni za sva njezina zapitkivanja. I kad ni na jedno pitanje, što ga je stavila, nije dobila onako, kako treba, čestitog, odgovora, i sama je ušutila, i predala se svojim mislima.

Muž je dotle dogotovio večeru, spustio kašiku na stol, preda se, i htio da se digne od stola.

Kad je žena to opazila, prestala je taj čas jesti, i, jer je imala puna usta, davala mu glavom, i rukama, znak, neka natrag sjedne.

»Stani, Matane!« smogla je, na neke, da izusti, »imala bi' da ti nešta kažem . . .«

»Pa kaži!«

»Mà, hoću, čekaj . . . sam', molim te, nemoj odmah . . .«

»No, daj već jednom . . . !« bukne Matan, i uprijevši se rukama o stol, pokuša, da se i opet digne.

»Tà, stani, čovječe božji, kud ti se, na jedanput, žuri?! . . . Sjedi lijepo, pa slušaj! . . . Kazat ću ti, sve . . . od početka« . . .

Matan se kô malo primirio, sio natrag na klupu, i stavio preda se duhankesu, da napuni lulu.

Žena je jedno vrijeme na to šutila, smišljala, i premišljala, a onda se nakašljala, i počela da pripovijeda:

»Znaš, Mato . . . šumar*) me počeo s a l i j e t a t' . . . i b a n t o v a t' . . .«

»Šta, šumar!« skočio Matan, kô da ga je tko šilom panuo. »A koji?«

»Iva«.

»A, onaj lopov — p'jani! . . . A, ček'! . . . Pokazat ću ja tebi . . . !«

»Eto, nà!« plane žena; »čovjek ti zbilja ne smije ništ' ni lanut', ti uma': hu, bu! Čudo, kako već nisi i

*) U Slavoniji negdje lugara zovu i »šumarem«.

za sikiru pograbio! . . . Strpi se malo, dok ti kažem . . . Jučer, dok si ti bio u mlinu, išla ja u gra'. Prignula se ja, pa berem ma'unu, po ma'unu, koja je zrelija, i pjevam ispod glasa, kad li na jedanput netko podciknu. Mislim ja: ti si to, došô već iz mlina, pa i ja, kô u šali, odpovrnem, i ispravim se, da te vidim, a ono — Iva s puškom. Je l' mu 'ko kazô za me, il' je 'nako, tepnjareć se, nabasô, ne mogu reć' . . . Mislim, on će za svojim putem, pa se opet prignem, i počnem dalje brat', ali on baš k men', pa tu okupio ćaprdat' — kô i druge budale. Kažem ja njem': prodji se ti, Iva, mene; — moj Matan je goropadan, i nazlobrz, mogli bi' upast' obadva u zlo. Daá, al' dè ti lúdu dokaži! . . . Neda ti se taj krstit, moj dragi; već kô ćorav: pa ovako, pa onako će ti bit', pa ja bi' vam mogô trebat, i nàda me ne smiju drugi šumari, — pa svašta . . . Jedva sam ga se otresla . . . Eto ti, to je . . . Ne znam, — s n a š' E v a je bila u gra'u, valjda je šta načula, pa . . . kô mislim, mogla bi t' ona možda šta nabajat', pa volim evo, da ti sama kažem« . . .

»Hm! Vidiš ti — lijöva! A, sigurno je on vrebô... Vidio je mene, kad sam otišô u mlin, a nanjušio valjda, da 'š ti u gra', pa, kô bajage, on će on'da popreko u šumu . . . Lopova! A, da sam ga zaškutio . . . mà, znaš, — kô suvarak bi' mu kičmu prekrvô . . . Al' — nać' ćemo se nas dva, 'digod na samu . . .«

»Čuješ, Mato, poslušaj me: pusti vraga s mirom! Ne bi' rad', da upaneš u zlo . . . On je, kô i njegov pas, svakud njuška. Zar sam ja, misliš, prva, koju je on napastovô? Idi, molim te! Ima tu curetina, pa i

žena svakaki', koje ga još mame k sebi... A i ovaj put, da s' ni' nesreća, naklatio baš on'da, zar bi on uprav' na me mislio?!... I kad ćemo s' mi opet srest'? ... A da ga bantuješ, mogô bi nam š k o d i t. Bolje s vragom bit u ljubavi! Zaletiš se, kadikad, u šumu, u'vati te, — uvalit će ti sto forinti za štogod. A onako će čovjeku, itak, koji put, progledat kroz prste... Treba nam nesreća; šta ćeš, kad moramo iz te nesretne šumetine živjet', pa — kog' je molit, nije srdit'!... A, da i opet koji put bane preda me, otrest' ću ga se po lijepom, pa mir Bog!... Pa, ako ćemo baš na što, ni' ni žena, na koju i drugi oka ne baci! Slobodno se šalit, al' — prste k seb', dragi!... Neg', umiri se ti, pa, kad se sretnete, kô da ni' ništ' ni bilo! Bolje će bit'...«

»A jà, ženo! Ne šuti Mato. Moram ja to njem' kroz nos provuć', pa makar...«

»Da, pa kako si goropadan, makar se i pokrvili, je li? A špitalj, i sud, i advokati, nek' ti izvedu i ovu jedinu kravu ispred kuće?! A ja nek' valjda onu tvoju šeplavu kobilu dojim?! Eto, kako si pametan! U dobri čas, da ti ništa ni kazala nisam!«

»Mà, dà, ti bi... al' — šutit ću radje...!« — —

*

Prošlo neko četrnaest dana. Bilo po podne, nedelja, i ljudi sjedili pred selskom stražarnom, žamoreći, i naklapajući o »zapovidi«, što no im ju poslala općina, a pročitao njihov starešina.

Matana Jakića kao da se slabo ticali općinski nalozi. Njega je, rekô bih, više zaokupila njegova duvankesa. Polako je izvlačio iza pasa, pa onda lagano, kô da mu se ne će, čistio lulu, i napaktav je dobro domaćim kržakom, objesio glavu, i nekud se kô zamislio.

Opazio on lugara Ivu, kad je prekoračio prag selske krčme, i neodlučno se sad borio u sebi, bi li pošao k njemu, i opomenuo ga, da ne dira u ono, što nije njegovo, ili bi poslušao ženu, pa — poslao sve skup' do vraga.

U toj neodlučnosti zaboravio je i lulu zapaliti, a nije primijetio, ni da mu se duvankesa na koljenu prevrnula, i duhan se iz nje na zemlju istresao.

»Ipak idem!« riješio se na koncu. »Ne želim zla, al' — ne mogu ni da šutim. L i j e p o ću mu reć', šta mislim, pa, ako baš i do zla dodje, ne bježim. On je krivac, ja nisam.« — I dignuvši se s dudova panja, na kom je sjedio, zaputio se polako u krčmu...

»Faljen Bog!« pozdravio Matan ulazeći.

»Na vijeke! O, glè, Mato, to si ti?« kô uzradovan će lugar. »Evo, sjedi, do mene, pa ćemo u dvoje. Bit' će nam sladje, obojici«.

»Ajde, dè; valjda ne će škodit!« kô nekako preko volje će Matan, — i sio.

»Pa kako si?« pitao lugar točeći Matanu vino. »Čujem, da ti je ljetina ove godine dobro ponijela?.... Fala Bogu, bit će manje kvara u šumi! Moć' će čovjek, da bar koji put odane, i popije čašu pića — kod čestita prijatelja... Jer, čim gore seljaku, gore i men'; — ne smiješ se mać' iz šume. Mà, jesam li joj samo okrenuo ledja, već se one moje krtnice, »gilfi«,

okrvaju, olondraju, pa zacrknu gdje u 'ladu, a tri, četiri, hrasta bubnu o zemlju... A ja — nek' bježim onda, kô ćuko, za njima, i njušim, gdje su... A oni, tamo, kod šumarije, jedva čekaju, da mi naribaju nos... Zna se, istinabog, da čovjek opet ne može baš svaki panj sačuvat, nit' je kom' još palo na pamet do sad, da ih ide brojit, pa« — snizivši glas, produlji — »dobru čovjeku nije na me krivo... Al' 'ko mi ide uz nos, ja — po propisu... I ni' me stra'!... No, daj, pij! Dobro je vince; a, što se toga tiče, gazdi čast, — premda je inače... no...«

Matan bio potpuno razoružan. Kako da mu sad i kaže šta, — a da mu ne učini na žao?! Al' mora mu ipak dat' pod nos; to je čvrsto odlučio.

»Mà, gospodine, moram Vam nešto kazat'...«

»Hà, ajd' da ću pogodit'?« lugar će, smiješeći se. »Sigurno je Luka il' Stipa, dovezô noćas kojeg 'rasta?«

»A ne, ne,« — zdrmao je Matan dva, tri, put s glavom, — »slabo vračate... nit' je mene za to briga, nego... žena mi je kazivala, da... ste se... negdi prije... malo šalili s njom...«

»A, dà, dà. Mà, znaš, čovjek u onoj prokletoj šumi, kô divlja zvijer, i nijem, i sâm, pa jedva dočeka, da se na kog namjeri, — da oproba jezik. A šta ćeš: našali se malo ovde, malo onde, — odma' nekako veseliji čovjeku život! Tak' i onda... al' nek' ti ne bude žao!... A šta 'š i govorit sa ženom, neg' da tako... naklapaš— a ne mo'š opet proć' kraj nje — šuteć', kô kurjak... A, poznam ja nje!... E,

al' tvoja — kapa dole! Čestita žena! Bog i duša!... A dâ se s njom i porazgovorit'; nije zatepena, kô što ih ima, — nije, ne... Dakle ti je i to rekla! A, šta ćeš... čovjek se mora šalit... Al' pij, dè, živio!«...

Matan se već malo i udobrovoljio; a u takvim zgodama hoće on i malo više potegnut.

A lugar opet — kô da je imao neke posebne namisli!

I došlo tako, da se već skoro i zapjeva. Lugar sad htio na čas, dva, otići, no Matan ga stao zadržavati.

»Ne, Mato, moram ić',« uvjeravao ga lugar. »Znaš, trag se slijedi, dok je još svjež. Idem pogledat. »Dokazali« su mi, da je Franja noćas jednog' podsjekô, pa ako ostavim na sutra, Bog zna, šta može dotle bit'! A služba je — služba; znaš, s njom se ni' šalit'... Neg', ja ću gledat' da se brzo vratim, a ti dotle, et', imaš vina, dost', pij lijepo, i čekaj mene!«...

Matan čekao, pio. — — —

U krčmu unišlo nekoliko momaka.

Obijesni su: guraju se, natežu, galame. Zadirkuju i u Matana.

Zamjerio bi on to njima, al' i on je bio gjerz; nije ni on bio ništa bolji, — pa je zato pio, i šutio, ne obaziruć se na njih.

Al' oni su počeli sad nešta i šaputat', nešta ćućkat' medjusobno, a to se Matanu već nije dopadalo.

Pa ono neprestano poglédanje na njega, pa ono posprdljivo podsmijavanje, — kom' to ne bi dozlogrdilo!

A on je vrag, kad plane; nek' si oni to dobro zapamte! A on će to njima i kazat'!

»Ej, čujete vi!... Dederte vi malo pripazite!... I ja sam bio momak, — al' druge ljude, starije od sebe, pušćô sam u miru... Jer... vi znate, kaki sam ja, — kad se razgoropadim? Vrag... kurjak!... A šteta tih prsluka — svileni', na vama!... Ako ćete pit': evo vina; pijte, pjevajte, krkajte se, derite se, lomite si i vratove, ako baš 'oćete, nije me briga, — al', u mene ne zabadajte!«...

»Daá, p i j t e!« momci će, kô bajage, otresito. »To t i kažeš, — al' nanidje s n a š' R e z a tvoja, pa će na nas: vi krtnice jedne, vi bitange selske, ćukci, džebraci! Što ste obrlatili siromaka čo'eka, i ločete m u k u n j e g o v u!... Pa je l' sile, da nas zbog jedne čaše grdi, i svakako naziva?!«

»E, ček'!« skočio jedan. » Kakva muka; čija muka?! Da l' njegova? Pa o n to ne plaća!«

»Da tko... da tko? čulo se više glasova.

»Mà, I v a... š u m a r«, tumačio onaj. »A to sigurno nije ni njegova muka; bogzna, čija je!... Nekud je otišô, malo prije, al' vratit' će se on još natrag... Šta ne, čić' Matane, da ti na njeg' čekaš?«

No Matan nije davao odgovora.

»A gdje je sad?« htjeli nekoji da dalje znaju. »Valjda nije otišô preglédat avlije?!«

»Daá, vražje avlije! — Ž e n e!... Danas je nedelja; pekle su pitu, mogu ga podvorit'...«

Matana nešto ubolo u srce. Da ovi ugurzusi možda šta ne znaju, pa došli da ga draže? Već je

škočio, u nakani, da poteče kući, ali se u zadnji čas predomislio, i sio natrag na klupu.

A momci opet ćućkali, i šaptali.

»A, bome ću ja pit',« nakanio se jedan, i primio za čašu. »Aj'te i vi, — ima u šumara novaca; ni' se naznojio za njih, ne bojte se! Bog zna, tko mu ih je uvalio u torbu?... A bome se ni snaš' Reze d a n a s ne bojim. Ima ona, s a d, prečega posla, nego l' čič' Matana iz »bircuza« tjerat'« — — — —

Matana po drugi put nešto stegnulo u prsima, pa u grlu.

Htio je vikat', psovat', ali mu zapela riječ. Digao se s klupe, a noge mu klecale... Ogledavajući se za šeširom, pao mu pogled n a v i n o. Uh, kako mu se ono sad gadilo! Vidjelo mu se, kao da je za njega začepio usta sebi, prodô ženu. Kušao da ga odrine od sebe, da ga ne gleda, ali, kad je primio za bocu, učinilo mu se, kao da je ono staklo usijano, da mu žeže ruku, i ispustio bocu iz šaka na pod. — — —

*

Iz krčme pojurio je Matan kući, i stao pred sobna vrata.

Dakako, momci su imali pravo: kurjak je u toru.

Sav je drhtao.

Polako je otvorio vrata, i gledao, čas, dva, šta se u sobi zbiva. Lugar se uvalio, udobno, u veliku drvenu klupu, sa naslonom, i bio baš u najživljem razgovoru sa Matanovom ženom, kad je ovaj otvorio vrata.

»A, tu si ti, g o - s p o - d i n e ?! To li je tvoja »Franjina avlija«?! A ja dole — kô medo čekam! A on se, ovdje — »š a l i«! Glè ti lijana! Čovjeka će napojit', i pustit', nek' čuva flašu, a on će, kô vrebac — u tudje gnijezdo! Je l' i to »u s p u t«, — kô ono u gra'u? Il' je možda ovo tvoj »prijeki put« u šumu?... Uh! I ja si dam zamazat' oči!« . . .

Prošao je čas, dva, dok se je lugar snašao, i došao k sebi.

»A mà, Mato, koji je tebi bijes?! Ja te ne poznam. Il' si se preveć vina nažmokô, il' si pamet negdje zaboravio?! . . . Zar ti prijatelj, i dobar čovjek, ne smije već ni pred kuću doć'?! Već sikiru očima tražiš! . . . Ja se kod F r a n j e malo više zadržô, pa misleć': teb' je dol' sigurno bio dug čas, pa si otišô kući, — svrnem ovamo; et', ne znam, nema valjda ni pet minuta . . . Eto, — pa šta je sad?! . . . Baš sam nagovarô tvoju ženu, nek' se opremi, pa da ćemo dole, k tebi, — kad si ti ban'o . . . Jesam li kurjak, da bi' ti pojeo ženu; il' joj nos odgrizô?! . . . Idi, gori si i od ludog Joze, — postidi se! . . .«

»Stidit' ću se ja, — sam' ti van! . . . Van, — jer će biti zla!« . . .

»Tako? Tjeraš me?! Kô psa! Da znaš, da 'š to požalit'! Mato, ja idem, — al' ti ćeš se kajati!« . . .

»Kajat'! Ja? Šta 'š ti meni?! U š u m i me ne 'š vidit', rad' šta da te se drugog bojim?! . . . Neg', ti se mene čuvaj!« — — —

Joj, Matane, nisi dobro uradio«, kukala žena, kad je lugar otišao.

»A, šta! Šta on men' može?!« goropadio se Matan.

»He, čovječe božji? — Osvetit' će nam se, eto šta će«.

»Pa, neka. Al', nek' me se čuva, jer . . . otsjeć' ću mu glavu, kô piletu!« . . .

»Joj, joj, mene je sve strâ, da se to ne će dobro svršit'!« završila kukajući žena . . .

*

Pritisla nužda, ni odkud krajcare, a općina zaplijenila za se kravu.

Kud puklo, da puklo, Matan se skanio — u š u m u. Al' slabe bio sreće. Hrast o zemlju, a Iva, lugar: dobar večer!

Kô da je čučio gdje za deblom, i čekao, dok hrast pane.

»A, tà to si t i, M a t a n e!« kô začudjeno će lugar. »A rekô si, da ne'š više u šumu; — da me se ne bojiš?! . . . Glè, a mi se brzo sastasmo . . . Ha, ha, ha! Znao sam ja to . . . Vi'š ga, pa još ponajboljeg hrasta orušio! . . . A, skupo ćeš ti njega platit'! Ajd', ajd', radi, ne boj se više, — mi smo gotovi . . .«

»Nemojte, gospodine!« molio Matan . . . »Ako Boga znate? . . . Nevolja, sirotinja, u kući ni prebijene krajcare; 'rána pri kraju, šta ću prodat'? A općina ne mari: daj, mora bit'! Šta nji' briga. Otjerat' će mi jedinu kravu ispred kuće . . . Šta će mi djeca? Pozijevat' od gladi! . . . Moram do novaca! . . .«

»Hm! Pa ti to, Matane, govoriš?! Sad, — a negdje prije?!... Dakako, svi ste takovi! Kad je nužda:

— mile, lale, g o s p o d i n e ; a kad imate dva dana jest', onda — marš van! Je li?... A kako se znate mijenjat'!... Sad' da šutim, da te pustim... nek' po volji haračiš?! Da »zažmirim«, je li? A ti?... Kad ti dodjem pred kuću, kô prijatelj, sikirom ćeš me dočekat'... Ž e n u t i b a n t u j e m !... Imô bi' i šta! Kraj onakih, valjda, cura, — što jedva čekaju!... E, dà, al' čovjek se... prepô, za — svoju krezubu!... Nisam ništa zla ni pomislio, a moj... Mato istjera me tan, kô psa; u mal' da me još i ne ubi!... A s a d zažmiri, šumare!...«

»Nemojte, gospodine!« još poniznije će Matan. »Ne ću više,... duše mi, ne ću. Znate, — p i j a n sam bio... Pa i oni nesretni momci, — angjela bi pobunili, da kam' ne bi p'jana čovjeka!... P a d o d j i t e, k a d v a m j e t a k o ž a o... k a d 'o ć e t e !... B u d i t e m o j — d o b a r č o v j e k... S a m' m e n e m o j t e... u v a l j i v a t' u z l o..!«

Kalendarski zapisci župnika Mäte*)

9. lipnja prije večere.

Isuse nebeski, šta je meni?! Otkako je taj vrag, ta graničarka, došla u moju kuću u službu, sve ide nekako naopako. Je l' ju sam Belzebub poslao amo, da me navodi na grijeh?!

29. lipnja u 2 sata poslije ponoći.

Bože, milostiv si slugi svomu! Ušla je sreća pod krov moj. Naš »Presvijetli« iskazao mi danas osobitu čast, i pokucao na moja vrata. Ala će oni vragovi, moji dragi susjedi, pucati od jada! Ali sam ga zato i počastio! Onakova »rozolijuša«, kao što je moj »klikun«, ne pije se ni na biskupskoj trpezi. Ni kod »svete stolice« ga ne bi bolje podvorili. Zna ona moja nesreća, kućanica, samo kad hoće. Samo da me ne podkrada, gad! A moja zdravica?! Ta je istom »upalila«! Zna Mato da cifra, samo kad ima komu. Nadam se u Boga, da sad više ne će biti teško useliti u onu ispražnjenu kuriju na Kaptolu. A Toša je, kažu, ot-

*) Istiniti zapisci, upisani u »Danici« za 1910. god.

klonio kanoničiju. O, Bože, budale! Quem Deus vult perdere, dementat!

3. srpnja poslije ručka.

Već su i te nijeme i glupe životinje postale besramne. Eto, i ona moja lijepa kokica, Šojka, koja mi je dičila cijelu »avliju«, načini mi u nebo vapijući grijeh. Zagledala se, beštija, u onog komšinskog očupanca, oroza, i malo — malo, eno je već tamo. A da mi još i više otruje žuč, n o s i ona i j a j a pod komšinskim štagljem. Tko bi si i mislio, da je ona takova — sram me je i kazat, šta. U l o n a c s n j o m, o t p a d n i c o m!

2. kolovoza poslije sv. mise.

Pa da čovjek božji ne poludi od jada! Ova marva paurska otjerat će me još i prije reda u grob. Svaki čas nešto! Sad opet onaj tokmak, sakristijan! Pobenavio čovjek, nije druge! Neki dan mi je, kod oblačenja, obukao kazulu naopako, a danas opet u ampulice mjesto vina nasljuskô — sirćeta! Strijela ga nebeska, i njega, i onu gaduru, graničarku, koja šara na sve strane! No zapapriti će njima Mato, da će djipat' više, neg' ona krava, što su joj turili komad ljute paprike pod rep! Životinje!

18. kolovoza poslije crne kave.

Danas je rodjendan našeg »Prejasnog bábe«, kako ga zove moj susjed Stïpa. Radi toga sam uzeo

danas cilinder. Nije doduše više nov, ni moderan, ali za ove moje volove je i preveć fin. Šta znaju krmci, šta je biser! Ala su me gledali! A tek snaš' Kaja! Mal' da joj nisu oči iscurile, kako ih je izbuljila u me. Krmača! Zar to mora cijelo selo da zna, i laje?! A što sam pjevô! Bogo moj! Mislim, da takova glasa nije imao ni sin onog Tomićevog »Fiškala Gjuke«, za koga pripovijedaju stari ljudi, da je u mojoj crkvi držao svoje »primicije«, i kad je zapjevao prefaciju, da je fiškal Gjuka, kažu, od milja uskliknuo na koru, na koji su ga jedva uzadrli: »O Pišta, Pišta, što lijepo pjevaš, majku ti tvoju, daj još jedanput!« Al' koje hasne od toga, kad je ona krtnica, meštar, tako strašno gnjeo i klao one siromašne, stare orgulje, da je sva crkva, mjesto da je gledala u mene, zinula na kor, misleći valjda, da tamo gore bivoli riču. Krmak! Da to sazna visoka vlada, kod koje, hvala Višnjem Bogu, imam dobre konduite, odoše do vraga sve moje lijepe nade. Baš je krmak!

19. kolovoza prije ručka.

Pozvao sam onu nesreću, meštra, radi jučerašnje prdačine »ad verbum audiendum«. Majko nebeska, kolike li pokvarenosti u tog čeljadeta! S kakvim cinizmom mi je izbljuvô u lice najveće pogrde — u mom domu! Ja da sam, kaže, nadmašio i samog poganskog boga Janusa, jer da imam ne dva, nego čak i tri lica! A, to ćeš mi platiti, dragoviću moj! Da ne služim oltaru, platio bi ti men', kao plemiću, krvlju svoju neopranu gubicu! Bravac jedan!

9. rujna prije spavanja.

Ona nesretna snaš' Kaja, otkako je ostala udovica, počela je nešto previše da zalazi na moj bunar. Pa kako se nevolja, samo potkasala! Kad se ono prignula, da izdigne čabar s vodom, umal' da joj se štošta nije vidjelo! Stid je bilo! A zgodna je nesreća!... Oče naš, koji jesi... i ne uvedi nas u napast, nego izbavi nas od zla!

3. studenoga poslije ručka.

Danas je dan sv. Huberta. Imam li koga? Nemam. Bože moj, Bože, ala je to zlo, kad čovjek živi medju ovim hajducima, i pustaijama, koji ni ne znaju, šta je to imendan, a kamo l' da ga još i slave!... Glè, a sutra je sv. Karlo, »susjedstvo« kod onog starog bika, »Talijana«, koji je dobio svoje prezime po nekoj morskoj ribi, ili pak ona po njemu. Bi' li išao? A, idem, samo zato, da se grize, i »gifta«. Vino mu, istinabog, nije loše, al' ona njegova zamazanka, šta !' da li će nam ta da iznese na stol?! Sigurno kakvu staru guščetinu, kô i lani, koja se izvalila iz jajeta sigurno još u ono doba, kad je i njegov Štroco čitô svoju prvu misu. Nek' si krvaju zube, misli gadura. Kolera jedna!

9. studenoga prije počinka.

Ta naša naduvena gospodična, učiteljica, iz Zagreba, nikako mi ne ide iz glave. Ide doduše u crkvu,

al' da li i moli, djavo nek ju zna. A od župnog dvora bježi kô vrag od tamnjana. To nisu čisti poslovi. Jok! Nema sumnje, ona je a t e i s t k i n j a. A to je pogibelj za moje mlado stado. Nije druge, moram još danas pisati Presvijetlom, da je premjesti. Appage, satanas!

14. studenoga poslije rane mise.

Ja ne znam, što taj svijet misli! Nit' se žene, nit' se radjaju, nit' umiru! Već par dana nije ni krajcara kapnula u moj džep. Kuća sve više traži, kapelan badava jede, a mene ubi dosada bez posla. Isuse nebeski, pomozi slugi svojemu!

4. prosinca poslije »Zdrave Marije.«

Danas je sv. Barbara. Bože moj, ala je ta godina prohujala! Kô da su je vile pronijele. A za dva dana eto već i sv. Nikole, patrona moje crkve. O, sveti, dragi Nikola, da Ti znaš, koliko Ti men' jada i brige zadaješ, nikada se Ti ne bi uspeo na oltar u mojoj župi! Čast Ti, i dika, velik si ugodnik božji, i moram da Te slavim, ali, zatrti ćeš mi kuću. Jer oni gladuši, iz susjedstva, jedva čekaju, da mi nabiju banak. Gospode Bože, šta će požderati! A tek polokati! Onaj »jezuita«, čak tamo iz pete župe, ne će žaliti ni kočijaša, ni jadnih konja, po tom gadnom putu, samo da mi napakosti. Osušiti će mi on sâm najmanje jednu dugu, strijela ga nebeska! Al' čekaj, mrcino, dat' će Mato teb' »bevande«, da ćeš pljucat' i štucat' tri dana od nje!...

7. prosinca poslije »Zornice«.

Prošlo je. Oče nebeski, smiluj se! Daj mi milosti i jakosti, da se oporavim od zla, što me je stiglo... Pustoš, na sve strane pustoš! Prazna kuća! A Božić pred vratima! Sine nebeski, na što ćeš doći?!

8. prosinca poslije ručka.

I danas »svetac«! I opet više troška u kući. I nove muke! Ja ne znam, šta taj ludi svijet želi i iščekuje, da baš sâm župnik mora uvijek da na svece drži propovijed?! Zar ne bi za njih bio dobar i kapelan? Al' napokon, ako ćeimo baš da budemo pravedni, imaju oni u jednu ruku i pravo. Jer šta može da i zna jedan mladi kapelan?! A šta njega uostalom i brige za moje župljane! Danas je ovdje, sutra ondje. Zato sam ja, župnik, tu, da ih učim, putim, i odgajam. Al' ovu marvu ovdje ne bi ni Bog Otac — slava mu i dika! — uputio na pravi put!... Eto, baš danas! Hoće im se najednom novog oltara, i novog sveca! Kô da ih nema i onako i previše! Znam ja njih, bitange! Ne će im se raditi; svetkovali bi ljudi. Mi ćemo, vele, dati svaki po nešto, a Vi, velečasni, ono drugo, što fali. Dabome: o n o, š t o f a l i ! A to bi i bilo s v e ! Brus njima, i... mal' ne rekoh: i svecu. Bože, oprosti mi grijehe: mea culpa, mea culpa...!

15. prosinca poslije »Zornice«.

Kapelan mi se nekog vraga razbolio, i već treći dan se izlegava u toploj sobi. A tim nesretnim »Zor-

nicama« nikada kraja! O majko, majko! Zašto si me natjerala u ovaj stališ, koji je najteži od najtežih?!...

25. prosinca, na dan Rodjenja Gospodnjega.

Paur ostaje paur! I lopov, dok je i bor zelen! Ima punu kuću svega, natrpô je noćas u sebe, da bi pošten čovjek imao od čega i četnaest dana živjeti, i još mu nije dosta!... Došli, konjokradice, jutros k meni, da mi, kô bajage, zažele »Čestit Božić«! A znam ja njih, lijove. Nije njima ni do mene, ni do Božića, prave oni nešto na sve to, nego su oni dobili zazubice na moju »pripicanicu«. Jest, brundu!

31. prosinca, na Silvestrovo o polnoći.

Ovaj mi se moj kapelan ništa više ne dopada. Preveć on to, nekako, s tim svojim »narodom«. Već i nekakvi, skoro rekoh i vražji, »crkveni pjevački zbor« osniva! Aa! Ne ćeš, momče, ti dugo jest' soli u mojoj kući. Moram ga što prije maknuti...

Sadržaj:

»Majstor« Gjuro . . . . . str. 3
Kneževe hlače . . . . . » 20
Primorani . . . . . » 30
Jakšina ženitba . . . . . » 38
Prekasno! . . . . . » 49
Zlatno ime . . . . . » 61
Vruća krv . . . . . » 66
Tko je kriv? . . . . . » 77
Kalendarski zapisci župnika Mäte . . . . » 89